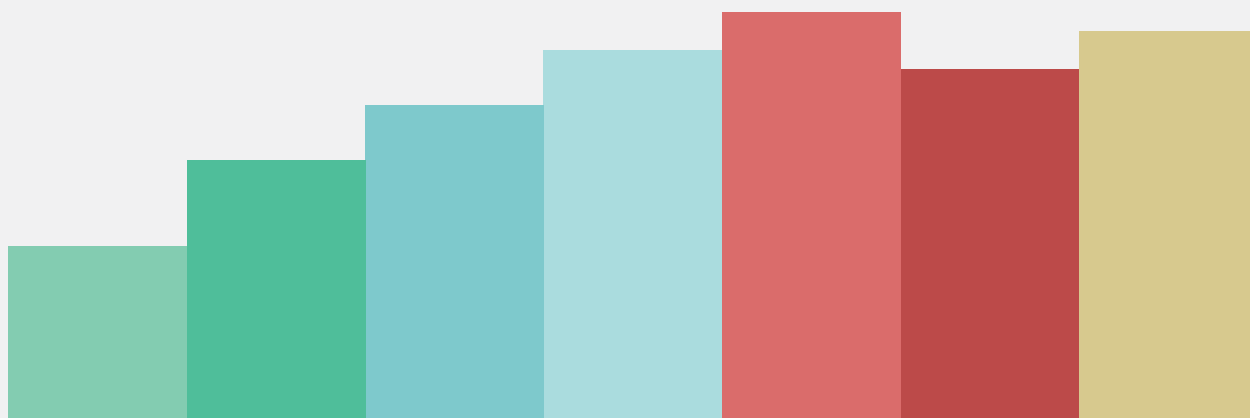

המרכז לחקר החברה האזרחית והפילנתרופיה בישראל
סדרת מאמרים, חוברת 25

ארגוני החברה האזרחית בישראל

מבט עדכני על בסיס נתוני גיידסטאר-ישראל

מאי 2019

מיכל אלמוג-בר, איתי גרינשפן

האוניברסיטה העברית בירושלים
המרכז לחקר החברה האזרחית והפילנתרופיה בישראל
מיסודו של ג'וינט ישראל והאוניברסיטה העברית
ביה"ס לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית ע"ש פאול ברוואלד

המרכז לחקר החברה האזרחית והפילנתרופיה בישראל

המרכז לחקר החברה האזרחית והפילנתרופיה בישראל באוניברסיטה העברית נוסד ב-2006. המרכז פועל להרחבת הידע בנושאי החברה האזרחית, ההשתתפות האזרחית, ההתנדבות, הפילנתרופיה והשותפויות הבין-מגזריות בישראל. המרכז מתמקד בפעילות מחקרית שמטרתה פיתוח וקידום מחקר בסיסי ושימושי על פעילויות החברה האזרחית, ההשתתפות החברתית והפילנתרופיה, תפקידיהן ותרומתן לחברה הישראלית. המרכז עוסק בהפצת הידע בנושאים אלה לגורמים בממשל הארצי והמקומי, ארגונים בחברה האזרחית וקרנות פילנתרופיות.

דואר אלקטרוני: philanthropy@savion.huji.ac.il
אתר אינטרנט: civilsociety.huji.ac.il

תוכן העניינים

4	הקדמה
5	רקע ומתודולוגיה
12	נתונים דמוגרפיים
16	נתונים כלכליים
31	עובדים ומתנדבים
35	סיכום
38	רשימת מקורות

הקדמה

חיבור זה מבקש להציג תמונת מצב עדכנית אודות פעילות ארגוני החברה האזרחית הרשומים בישראל, המבוססת על נתונים אמפיריים של רשם העמותות ממאגר הנתונים **גיידסטאר-ישראל**. במונח **ארגוני חברה אזרחית רשומים** כוונתנו היא לכלל הארגונים ללא כוונות רווח הרשומים במשרד המשפטים (רשם העמותות), כולל עמותות רשומות (ע"ר), חברות לתועלת הציבור (חל"צ) והקדשות. ככלי אמפירי, מספק לנו אתר גיידסטאר-ישראל - שהשתדרג משמעותית בתקופה האחרונה - נתונים מקיפים, המהווים שיפור משמעותי לעומת העבר ומאפשר לבחון ולנתח ממדים שונים במבנה ובפעילות של ארגוני החברה האזרחית בישראל.

מסמך זה מבקש להמשיך ניסיונות עבר לאיסוף מידע אמפירי מקיף על עמותות בישראל שנערכו בשנות התשעים ובתחילת שנות האלפיים על ידי המרכז לחקר המגזר השלישי באוניברסיטת בן-גוריון ופרסומים קודמים של אתר גיידסטאר בשיתוף NPTEch. הוא מבקש גם להשלים ולהעשיר את המידע האמפירי אודות מאפיינים כלכליים בפעילות עמותות המופיע בדוחות הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, מידע המבוסס על מדגם מייצג של העמותות בישראל. **החיבור מתייחס לנתונים העדכניים ביותר הקיימים באתר גיידסטאר-ישראל, דהיינו נתוני השנים 2016-2018**. אנו מקווים שהמסמך יוכל לשמש כבסיס לדיון מושכל ומבוסס-עובדות על מצב החברה האזרחית בישראל בעת הנוכחית.

אנו מבקשים להודות בראש ובראשונה לאנשי גיידסטאר-ישראל ורשות התאגידים במשרד המשפטים: ראש הרשות, עו"ד אייל גלובוס, סגנית ראש הרשות ורשמת העמותות, עו"ד אביטל שרייבר, ומנהל מיזם גיידסטאר-ישראל, שי ולמר על שיתוף הפעולה הפורה ובעיקר מתן הגישה לנתונים. כמו כן נבקש להודות ליערה ורד-פור ולמירב אשכנזי-אנור על הסיוע שלהן בניתוח הנתונים ובהוצאת הפרסום לאור.

1. רקע ומתודולוגיה

דוח זה עוסק בארגוני החברה האזרחית בישראל. בפרק זה ראשית יוגדר בקצרה המושג חברה אזרחית, שנית יפורטו ביטוייה של החברה האזרחית בישראל, ולבסוף יתואר אופן איסוף הנתונים המוצגים בדוח.

מהי החברה האזרחית?

החברה האזרחית מוגדרת כ"מרחב עצמאי הכולל מוסדות, ארגונים, רשתות חברתיות ופרטים (והערכים שהם מביאים איתם), הנמצא בין תחומי הפעילות של המשפחה, המדינה והשוק, והמאופיין על ידי מערך של כללים אזרחיים שבו בני אדם מתאגדים באופן וולונטרי על מנת לקדם מטרות ואינטרסים משותפים" (Anheier, 2004, 22). החברה האזרחית נתפסת כמרחב ציבורי אלטרנטיבי שבה גורמים שונים יכולים לפעול בצורה קולקטיבית בתחומי עניין משותפים, ליזום שירותים חדשים ולהשפיע על מדיניות ממשלתית.

על אף שהחברה האזרחית כוללת צורות שונות של פעילות, ארגונים מאוגדים מהווים חלק מרכזי ופעיל בה. ארגונים אלה, המכונים לעיתים "ארגוני המגזר השלישי" או "ארגוני החברה האזרחית" (המונח בו ייעשה שימוש להלן), הם ארגונים המאוגדים בצורה פורמלית, בעלי מידה מסוימת של מיסוד, סדירות, יציבות והמשכיות. מבחינה משפטית, בישראל מדובר בארגונים הרשומים כעמותות, חברות לתועלת הציבור והקדשות ברשם העמותות (משרד המשפטים). הם נבדלים מבחינה מוסדית מהמגזר הציבורי ואינם כפופים ליחידות ממשלתיות גם אם מקבלים מהן מימון. בארגונים אלה לא מתקיימת חלוקת רווחים. אם יש רווחים מפעילות הארגון הם מושקעים בחזרה בארגון לשם השגת מטרותיו. מדובר בארגונים בעלי מנגנוני ניהול עצמאיים שאינם נשלטים על ידי גורמים בשוק החופשי. בנוסף, מדובר בארגונים בהם קיימות תשומות של התנדבות ותרומה (Salamon & Anheier, 1997).

לארגוני החברה האזרחית תפקידים מגוונים הכוללים אספקת שירותים, סגור לשינוי חברתי, מעורבות אזרחית ופוליטית וקידום יוזמות לשינוי מדיניות, יזמות חברתית והבעת ערכים ואמונות (Anheier, 2004). מאפייניהם הייחודיים כוללים: תפקידם כחלוצים הבודקים את הקרקע ונכנסים לאזורים שעדיין לא נוסו בניסיון לפתח שירותים חדשים כדי למצוא פתרונות חדשניים לאוכלוסיות שצרכיהן לא זכו למענים ממשלתיים (זיכלינסקי, 2010; יקוביץ וקטן, 2005; Schmid, 2003). השליחות החברתית של הארגונים כוללת קידום חזונות חברתיים המיועדים לקידום צדק, שוויון ורווחה של יחידים, קבוצות וקהילות ועבודתם כרוכה גם במעורבות פעילה ומשמעותית של מתנדבים, חברים ולקוחות, ובמבנה ארגוני דמוקרטי ומשתף (זיכלינסקי, 2010; יקוביץ וקטן, 2005). לבסוף, ארגוני החברה האזרחית מתאפיינים ביכולתם לייצר הון חברתי, המוגדר כרשתות של שיתוף פעולה בין אזרחים (Putnam, 1993).

בשני העשורים האחרונים הפכה החברה האזרחית ברחבי העולם ובישראל לזירה חשובה לייזום ואספקת שירותים חברתיים, כמו גם לזירה תוססת של פעילות אזרחית. לאור הקיצוצים בהוצאה החברתית ובשירותים החברתיים במדינות רווחה, ולאור התרחבות הצרכים של אוכלוסיות שונות שנשענו בעבר על שירותי המדינה, החברה האזרחית הפכה לזירה חלופית ומשלימה שבה מוקמים ארגונים שמטרתם אספקת שירותים חברתיים ומקודמות תביעות לשינויי מדיניות בתחומים חברתיים (Bode, 2006; Kendall & Taylor, 2009; Lewis, 2004).

התפתחות ארגוני החברה האזרחית בישראל בעשורים האחרונים

החברה האזרחית המאורגנת בישראל היא בין הגדולות בעולם מבחינת מספר הארגונים הרשומים בה ביחס למספר התושבים ומבחינת היקף הפעילות הכלכלית של הארגונים (Salamon et al., 2013). לאורך ההיסטוריה, החברה האזרחית בישראל בלטה בתרומתה החשובה להתפתחות מדינת ישראל (גדרון, בר וכץ, 2003).

בשלושת העשורים האחרונים, חלו שינויים משמעותיים בסביבת הפעולה של ארגוני החברה האזרחית והתרחשו שתי מגמות נפרדות אך מקבילות בחברה האזרחית בישראל. הראשונה, היא התרחבותה והתעצמותה של קבוצת הארגונים המקושרים למדינה ומספקים חלק ניכר מהשירותים החברתיים הציבוריים בישראל תוך הסתמכות על מימון ממשלתי נרחב (מדהלה, אלמוג-בר וגל, 2018; קטן, 2007; Schmid, 2003). ארגונים אלה צברו עוצמה רבה במסגרת תהליכי ההפרטה, כספקים של שירותים חברתיים ממשלתיים, תוך חיזוק תלות הממשלה בהם ובהתאם העברת נתח ניכר של תקציבי הרווחה הממשלתיים לפעילותם.

המגמה השנייה ניכרה בהתבססותה של קבוצה גדולה ומגוונת של ארגונים שקמו בחברה האזרחית הפועלים במגוון נושאים בתחומים שונים, שפעילותם אינה קשורה בהכרח בשירותי המדינה ואינה בהכרח מתוקצבת על ידה (אלמוג-בר ואייזנשטדט, 2015; גדרון, בר וכץ, 2003; גרינשפן, 2015). מגמה זו מתבטאת בהקמתם של ארגונים רבים על ידי אזרחים סביב מגוון רחב של נושאים הנוגעים להם או שהם חשים שהזנחו ולא קיבלו מענים מספקים מהמערכת הציבורית ובאימוץ אסטרטגיות פעולה מתריסות וקוראות תיגר, כמו גם בנגישות הגוברת שלהם לקובעי מדיניות ובהכרה המתרחבת של המדינה (Almog-Bar, 2016).

למרות השינויים הללו, חוקרים שונים טענו כי עדיין ניכרים קשיים בכינונה של חברה אזרחית עצמאית ופולרליסטית בהשוואה למדינות המערב המפותחות מכיוון שהקשר העבות בין המדינה לחברה האזרחית, ומרכזיותם של ערכי היסוד של פטרנליזם וקולקטיביזם העומדים בבסיסה של החברה הישראלית, נותרו על כנם (בן-אליעזר, 1999; ישי, 2003).

שינויים חשובים נוספים התרחשו בהקשר של מקורות ודפוסי המימון של הארגונים. אלה כוללים את התרחבותה והתחזקותה של הפילנתרופיה הישראלית, על רקע המשבר שפקד את הפילנתרופיה העולמית מאז 2008 (Katz & Greenspan, 2015); פיתוח דפוסיים חדשים

של פילנתרופיה תאגידית, אחריות תאגידית והשקעות חברתיות; ופיתוח מקורות מימון עצמאיים על ידי הארגונים כחלק מהתרחבות היזמות העסקית-חברתית בקרב ארגונים בחברה האזרחית (שמיד ושרון, 2012).

לכך יש להוסיף את השינויים שהתרחשו בסביבת המדיניות הממשלתית בישראל. במהלך העשור הראשון של המאה ה-21 התרחב העיסוק הממשלתי בחברה האזרחית ונעשו ניסיונות לפיתוח מדיניות בתחום זה (Almog-Bar, 2016). הבולט בהם הוא החלטת הממשלה שהתקבלה ב-2008 בנושא הסדרת היחסים עם החברה האזרחית. בהמשך להחלטה זו הוקמו שולחנות עגולים במשרדי הממשלה בהם משתתפים נציגי ארגונים בחברה האזרחית לצד נציגי ארגונים ממשלתיים ועסקיים, הוקמו מיזמי שותפויות בין-מגזריות לקידום נושאים ותחומים שונים, וקודמה חקיקה בתחומי הפילנתרופיה וההתנדבות.

על רקע סקירת השינויים וההתפתחויות הללו מתחדד הצורך בנתונים עדכניים, מקיפים ומהימנים אשר יאפשרו בחינה של מצב ארגוני החברה האזרחית בישראל בעת הנוכחית.

מתודולוגיה

הנתונים המוצגים בדוח זה מבוססים על מאגר המידע גיידסטאר-ישראל. גיידסטאר-ישראל (www.guidestar.org.il) הינו אתר אינטרנט המרכז מידע מתועד על כלל הארגונים ללא כוונות רווח הרשומים בישראל. האתר, שעלה לראשונה לאוויר בשנת 2009, הוא כלי מתודולוגי חשוב שעבר בתקופה האחרונה שדרוג משמעותי, ברמת הנתונים, הדיוק שלהם, יכולת הגישה המקוונת לנתונים באופן חופשי, וההצלבה של הנתונים מהרשויות השונות. זהו מאגר הנתונים הגדול ביותר בישראל אודות עמותות רשומות וארגוני החברה האזרחית, וגדול דיו בהשוואה בינלאומית על מנת לערוך ניתוחים סטטיסטיים ברי משמעות. לשם השוואה, מחקרי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה אודות מגזר המלכ"רים מבוססים על מדגם של 1,600-1,700 ארגונים. על כן, ולמרות המגבלות המפורטות להלן, קיומו של מאגר זה מהווה פריצת דרך בכמות, במגוון ובאיכות הנתונים הקיימים בישראל אודות ארגונים בחברה האזרחית, ומאפשר לנו הבנה רחבה ומהימנה על המבנה והפעילות של הארגונים הללו.

יש לציין כי עדיין לא כל הנתונים מלאים, לא כל הנתונים אחידים, חלק מהגדרות לא בהירות דיין (למשל מיהו מתנדב), ולא כל העמותות שולחות דיווח לרשם העמותות באמצעות אותם כלים. למשל, חלק מהעמותות כבר משתמשות בדיווח מקוון על פעילותן, בעוד אחרות עדיין מדווחות באמצעות טפסים המוגשים ידנית לרשם העמותות (ראו להלן). כמו כן, בעוד הנתונים המוצגים הינם העדכניים ביותר, הם אינם כוללים סדרות עיתיות (כלומר נתונים לאורך זמן). למעט סדרה עיתית אחת של מועדי הקמת ארגונים חדשים המוצגים לאורך פרק זמן של 20 שנה. בשנים הבאות בכוונתנו להמשיך ולבנות סדרות עתיות על מאפיינים שונים של החברה האזרחית בישראל בהתבסס על נתוני רשם העמותות כפי שמופיעים באתר גיידסטאר.

סיווג ארגוני של ארגוני החברה האזרחית הרשומים בישראל

נכון לנובמבר 2018, רשומים בישראל 47,467 ארגונים ללא מטרת רווח. ארגונים אלה מסווגים תחת שלוש קטגוריות: עמותות רשומות (ע"ר), חברות לתועלת הציבור (חל"צ), או הקדשות. 90.6% מארגונים אלה רשומים כעמותות (43,009), בעוד שאר הארגונים מתחלקים בין הקדשות (3,165 ארגונים, או 6.7%) וחברות לתועלת הציבור (1,293 ארגונים, או 2.7% מסך הארגונים הרשומים). אלא אם צוין אחרת, מרבית הממצאים בפרקים 3-5 מתייחסים לקבוצת העמותות בלבד.

לוח 1 - ארגוני החברה האזרחית לפי סיווג ארגוני

%	מספר ארגונים רשומים	
90.6	43,009	עמותה
6.7	3,165	הקדש
2.7	1,293	חל"צ
100.0	47,467	סה"כ

ארגונים רשומים לעומת ארגונים פעילים

מספר העמותות הפעילות בישראל היא סוגיה המעסיקה את חוקרי החברה האזרחית ואת מקבלי ההחלטות. טענה רווחת לאורך השנים היא כי הסתמכות על נתוני רישום עמותות מעוותים במידת מה את התמונה של פעילות החברה האזרחית בישראל, מכיוון שרבות מן העמותות אינן פעילות, ועל כן התמונה המצטיירת מניתוח של כלל העמותות הרשומות אינה מדויקת. אי לכך, מטרתנו של דוח זה לתת תמונה אמינה יותר אודות ארגונים פעילים בלבד. **"ארגון פעיל" מוגדר במסמך זה כארגון ללא כוונות רווח - עמותה, חל"צ או הקדש - שדיווח על פעילותו בשלוש השנים האחרונות או שנוסד במהלך שלוש שנים אלה. על פי הגדרה זו, נכון לשנת 2018, קיימים בישראל 22,609 ארגונים פעילים ללא מטרת רווח, כלומר פחות ממחצית (47.6%) מהארגונים הרשומים בישראל (לוח 2).**

הרציונל לזיהוי ארגונים פעילים: בהתאם להוראות חוק העמותות, תש"ם-1980 ולהוראות חוק החברות התשנ"ט-1999, עמותות וחברות לתועלת הציבור (חל"צ) נדרשות מידי שנה להגיש דוח כספי ודוח מילולי לרשם העמותות (להלן: דיווח פעילות).¹ בנוסף לכך, עמותות חדשות נדרשות לדווח על פעילותן רק כעבור שנתיים של פעילות מיום הרשמתן, לכן אנו

1 אינדיקטור נוסף לפעילות עמותה הוא קבלת אישור ניהול תקין מרשם העמותות. אולם אישור ניהול תקין אינו מסמך הנדרש על פי חוק. כ- 18,526 עמותות זכו לאישור ניהול תקין בשנים 2016-2018, נתון דומה למספר הארגונים שהגישו דוח מילולי.

מניחים להלן כי כל העמותות שנוסדו בשלוש השנים האחרונות הן עמותות פעילות, בין אם כבר הגישו דיווח פעילות ובין אם לאו. מתוך כלל ארגוני החברה האזרחית הרשומים במרשם התאגידים בישראל, 18,514 ארגונים הגישו דוח מילולי ב- 3 השנים האחרונות (2016-2018). 34 דיווחים הגיעו מהקדשות, רק 700 חל"צים דיווחו על פעילותן, ושאר 17,780 מגישי הדוחות הן עמותות. בנוסף לכך, 4,984 עמותות חדשות נרשמו במהלך שלוש השנים האחרונות, כאשר מקצתן כבר מדווחות על פעילותן (כלומר נכללות ברשימת העמותות שהגישו דוח מילולי ולכן קיימת חפיפה). בחישוב של מספר העמותות המדווחות ועוד מספר העמותות החדשות (בניכוי חפיפה), נמצא כי קיימות 22,609 עמותות פעילות בישראל, שהן פחות מחצי (47.6%) מהארגונים ללא מטרות רווח הרשומים בישראל. **במרבית הניתוחים להלן מוצגים נתונים עבור ארגונים פעילים בלבד, אלא אם צוין אחרת.**

דיווח מקוון של נתוני פעילות

גורם נוסף המשפיע על הניתוחים להלן הוא מספר הארגונים הפעילים שהגישו דוח מילולי מקוון. כמעט 8000 עמותות פעילות הגישו את הדוחות השנתיים שלהם בצורה דיגיטלית.² זהו הניתוח הראשון של מידע המבוסס על דוחות מקוונים, המאפשרים לכלול מידע אודות מאפייני העמותות - כגון תרומות, מספר עובדים ומתנדבים - שלא ניתן היה לבחון בעבר. אף כי מדובר בנתונים של כחצי מכלל העמותות הפעילות, הנתונים חשובים מעצם ראשוניותם.

לוח 2 – ריכוז נתוני רישום ודיווח של ארגוני החברה האזרחית בישראל

מספר ארגונים	% מכלל הרשומים	
47,467	100.0%	ארגונים רשומים
22,609	47.6%	ארגונים פעילים
4,984	10.5%	ארגונים חדשים שנרשמו ב-3 השנים האחרונות (2016-2018)
18,514	39.0%	ארגונים שהגישו דוח מילולי ב-3 השנים האחרונות (2016-2018)
7,982	43.1% מכלל מגישי דוח מילולי	מתוכם: עמותות שהגישו דוח מילולי מקוון (2016)

2 נכון למועד איסוף הנתונים, רק עמותות יכלו להגיש דיווחים מקוונים, ואילו הקדשות וחל"צים עדיין לא יכלו לעשות כן.

משתנים ארגוניים בהם נעשה שימוש בדוח

על מנת לנתח את מבנה ופעילות ארגוני החברה האזרחית בישראל, עשינו שימוש ב- 8 משתנים הנגזרים מהמידע המופיע במאגר המידע של גיידיסטאר-ישראל (לוח 3). משתנים אלה נבחנו באמצעות סטטיסטיקה תיאורית ומופיעים בלוחות ותרשימים בפרקים הבאים.

לוח 3 - רשימת משתנים ארגוניים

משתנה	הסבר + השנה אליה מתייחסים הנתונים + מקור
1. שנת הקמה	השנה בה הוקם הארגון
2. סוג ארגון	עמותה, חברה לתועלת הציבור (חל"צ), הקדש. מקור: רשות התאגידים
3. תחום פעילות ראשי	15 קטגוריות של תחומי פעילות ענפית. מקור: סיווג של רשות התאגידים (ראה לוח 4 להלן)
4. זיכוי מס	זכאות העמותה לזיכוי מס על תרומות (כן/לא) לפי סעיף 46א' בפקודת מס הכנסה, 2017. מקור: רשות התאגידים / מס הכנסה
5. הכנסות (מחזור שנתי)	סך הכנסות העמותה, 2016. מקור: דיווח עצמי של עמותות בדו"ח מילולי
6. מימון ממשלתי	סך הכנסות העמותה ממקורות ממשלתיים, כולל: חוזים, תמיכות ממשלתיות וקרנות הביטוח הלאומי
הכנסות מחוזים	הכנסות מהתקשרויות עם משרדי ממשלה באמצעות חוזים, 2017
תמיכות ממשלתיות	הכנסות מתמיכות ממשלתיות ישירות לפי סעיף 3א' בחוק יסודות התקציב, 2016, 2017
הכנסות מהמוסד לביטוח לאומי	הכנסות מקרנות המוסד לביטוח לאומי 2017
7. תרומות	סך הכנסות העמותה מתרומות בסכומים מעל 20,000 ש"ח, 2016. מקור: דיווח עצמי של העמותות בדו"ח מילולי
8. עובדים ומתנדבים	מספר העובדים והמתנדבים בארגון, 2016. מקור: דיווח עצמי של עמותות בדו"ח מילולי מקוון

לוח 4 – סיווג פעילות ענפי של עמותות רשומות בישראל

תחום פעילות	מספר ארגונים	%
לא מסווגים	423	.90
איגודים מקצועיים 	925	1.9
ארגוני סנגור, שינוי חברתי ופוליטי 	564	1.2
בריאות או הצלת חיים 	1,835	3.9
דת 	9,585	20.2
התנדבות וקרנות פילנתרופיות 	59	0.1
חינוך, השכלה והכשרה מקצועית 	11,695	24.6
מורשת או הנצחה 	1,030	2.2
מחקר, מדע וטכנולוגיה 	1,011	2.1
סביבה ובעלי חיים 	592	1.2
ספורט 	2,978	6.3
קהילה וחברה 	3,362	7.1
קשרים בינלאומיים 	457	1.0
שיכון ופיתוח עירוני 	873	1.8
שירותי רווחה (וגמילות חסדים) 	9,418	19.8
תרבות או אמנות 	2,660	5.6
סך הכל	47,467	100.0

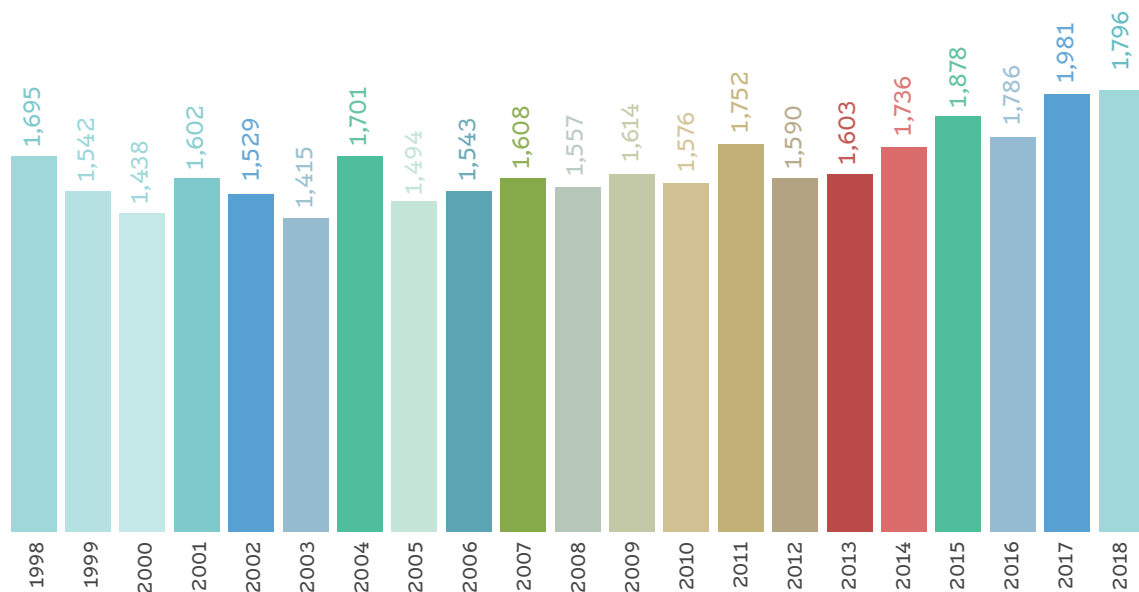
2. נתונים דמוגרפיים

ארגוני חברה אזרחית לפי שנת הקמה וסוג ארגון

רישום ארגונים חדשים

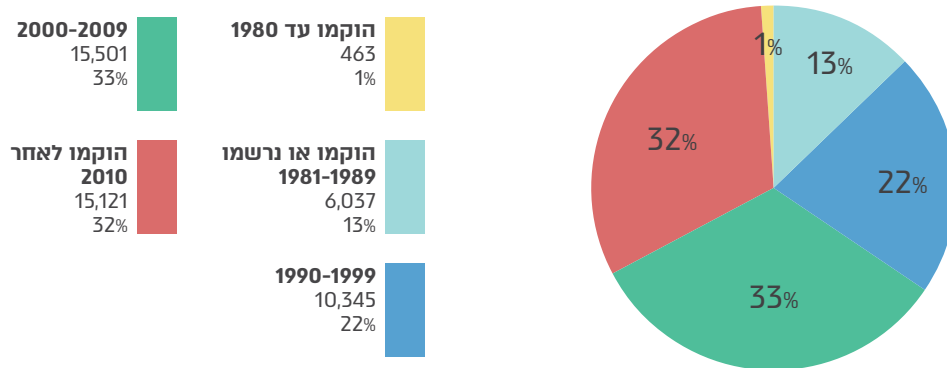
בעשורים האחרונים ניתן לזהות גידול מואץ במספר הארגונים החדשים הנרשמים אצל רשם התאגידים. תרשים 1 מציג כיצד ב- 20 השנים האחרונות (1998-2018), נרשמו מעל 1400 עמותות חדשות בישראל מידי שנה, כשמוצע הרישום עומד על 1640 ארגונים חדשים בשנה.

תרשים 1 - רישום ארגונים חדשים, 1998-2018

בהתייחס **לשנת ההקמה** של העמותות בחלוקה לעשורים, ניתן לראות בתרשים 2 כי בשני העשורים האחרונים, מאז שנת 2000, נוסדו כשני שלישים מהארגונים (64.6%). שליש נוסף (35% מהארגונים) נוסד בשני העשורים האחרונים של המאה ה-20.

תרשים 2 - כלל ארגוני החברה האזרחית לפי שנת הקמה

יש לזכור כי חוק העמותות נכנס לתוקף בשנת 1981, כלומר ארגונים חדשים אך גם ארגונים ותיקים נרשמו תחת הסטטוס של עמותה רק משנת יישום החוק (1981) ואילך. כלומר, בשנים 1981-1989 הייתה גם הרשמה נרחבת של ארגונים ותיקים (שנוסדו במקור כאגודות עות'מאניות) תחת הסטטוס המשפטי החדש של עמותות רשומות (ע"ר).³ מסיבה זו נראה כאילו לא קיימות עמותות שהוקמו לפני 1980 (לוח 5).

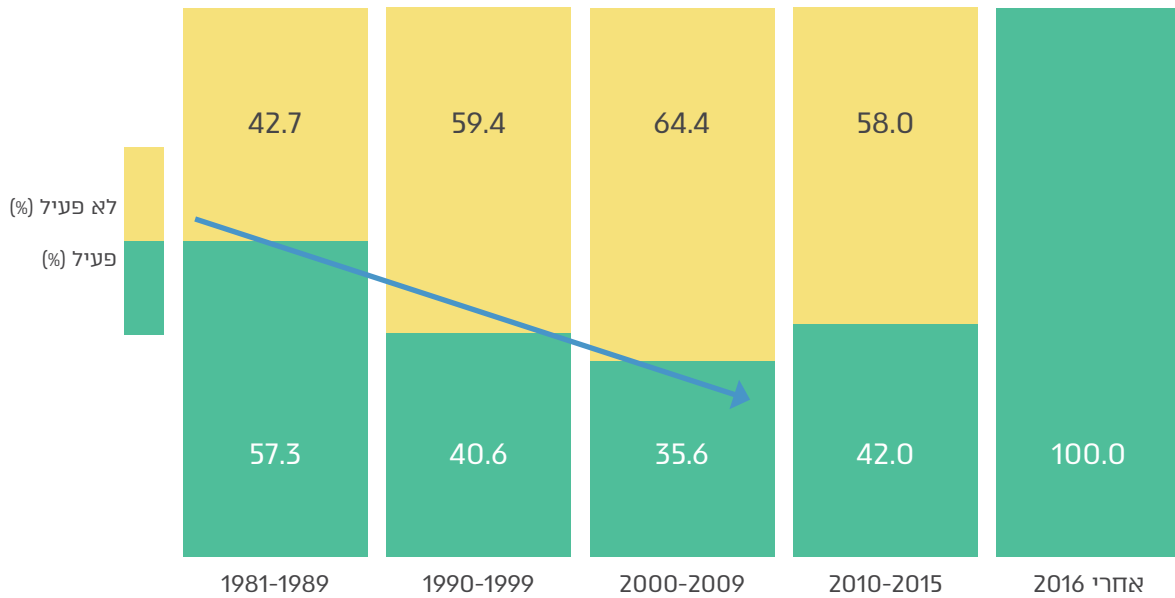
לוח 5 - ארגוני חברה אזרחית לפי שנת הקמה וסוג ארגון

סוג ארגון	עמותה	חל"צ	הקדש	סה"כ
לפני 1980	-	238	225	463
1981-1989	5,663	44	330	6,037
1990-1999	9,448	72	825	10,345
2000-2009	14,312	403	786	15,501
2010-2015	8,977	336	822	10,135
2016-2018	4,609	200	177	4,986
סה"כ	43,009	1,293	3,165	47,467

³ על פי רישומים של משרד הפנים, מעל 10,000 ארגונים בישראל עדיין רשומים תחת הסטטוס של אגודות עות'מאניות (<https://foi.gov.il/he/node/1908>), וקיים מידע מועט אודות פעילותם. בין היתר, קופות החולים, מרבית המוסדות להשכלה גבוהה, וכן ארגוני עובדים רבים רשומים כולם כאגודות עות'מאניות ולכן הנתונים בדוח זה אינם כוללים פרטים אודותיהם.

תרשים 3 מציג את ההתפלגות בין ארגונים פעילים לארגונים לא פעילים (סטטוס פעילות) בחלוקה לעשורים בהם הוקמו הארגונים. בתרשים ניתן להבחין שישנה מגמת ירידה באחוז הארגונים הפעילים לאורך השנים. כלומר, אחוז הארגונים שהוקמו או נרשמו בשנות השמונים גבוה יותר (57%) מאחוז הארגונים שהוקמו בעשור הראשון של המאה ה-20 ועדיין פעילים כיום (רק 36%). ייתכן שהמגמה מעט נבלמת בעשור האחרון מכיוון שאחוז הארגונים שנוסדו מאז 2010 ועדיין פעילים גבוה מעט יותר מהעשור הקודם לו. ייתכן והתרשים הוא עדות לתופעת "מגרעת החידוש" של ארגונים חדשים (Liability of Newness), הגורס כי ככל שארגון צעיר יותר הסיכוי שלו לשרוד נמוך יותר (Chambré & Fatt, 2002).

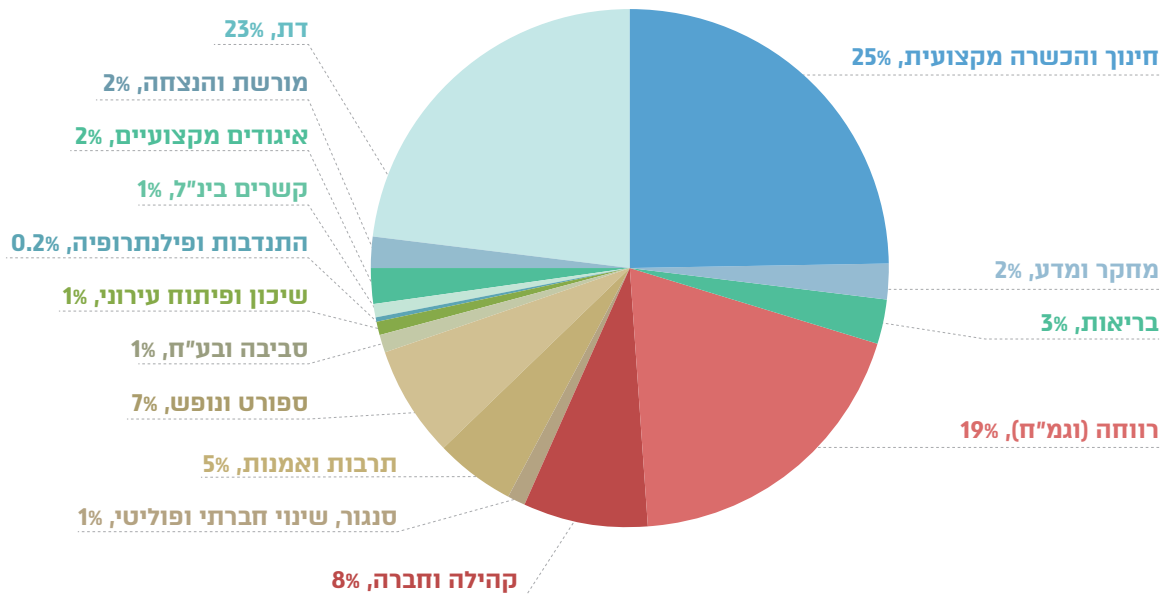
תרשים 3 - ארגוני החברה האזרחית לפי שנת הקמה וסטטוס פעילות

ארגוני חברה אזרחית לפי סיווג פעילות ענפי

בהתייחס לתחומי הפעילות הענפית של הארגונים הפעילים, מהנתונים המוצגים בתרשים 4 עולה כי תחומי החינוך וההכשרה המקצועית (25%), הדת (23%), הרווחה (19%), והקהילה והחברה (8%) הם התחומים בהם פועלים מרבית הארגונים הפעילים בישראל. בהתייחס לתחומי **השירותים החברתיים** (חינוך, רווחה, קהילה וחברה, ובריאות), אלה מהווים יותר מ- 55% מסך הארגונים הפעילים. יש לציין כי מבחינת סיווג הפעילות, מרבית הארגונים המשמשים כשיבות מסווגים בתחום החינוך ולא כארגוני דת.

תרשים 4 – ארגונים פעילים בחברה האזרחית, לפי תחום פעילות, 2018

3. נתונים כלכליים

הכנסות ארגוני החברה האזרחית

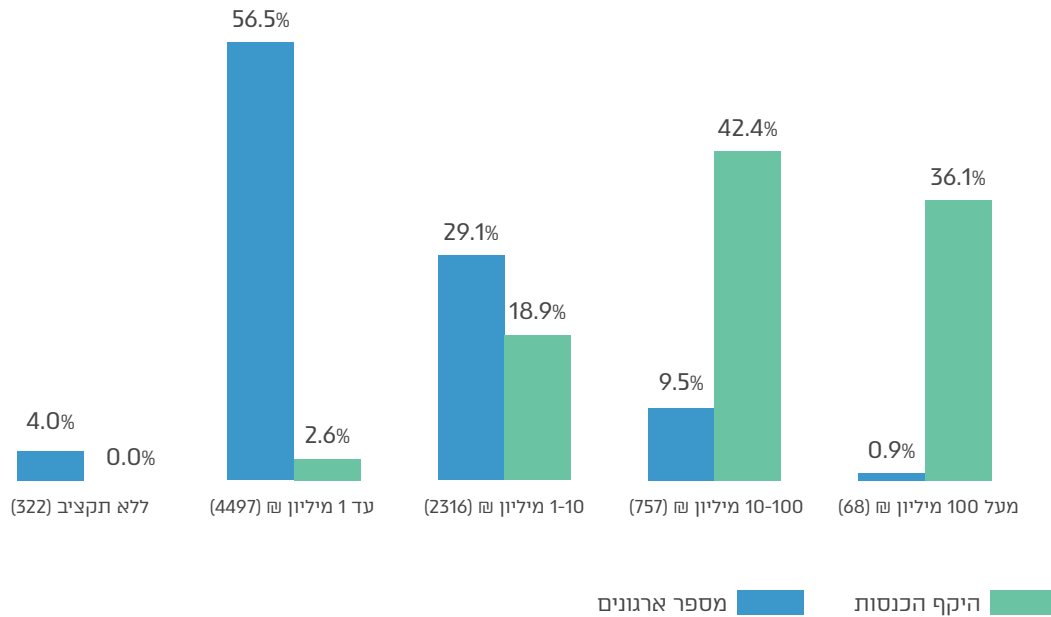
פרק זה מבוסס על דוחות כספיים של ארגוני החברה האזרחית שהגישו **דוח מקוון** לרשם העמותות בשנת 2016. בדוחות אלה דיווחו הארגונים על הכנסותיהם, לרבות מימון ציבורי (ממשלתי ועירוני) באמצעות תמיכות, חוזים ומכרזים, תרומות (של יחידים וקרנות פילנתרופיות), הכנסות עצמיות, והכנסות בשווה-ערך כספי. כ- 7,982 ארגונים הגישו דוח מקוון בשנת 2016, כך שאין מדובר בכל ארגוני החברה האזרחית הפעילים, אבל בנתח משמעותי המציג תמונה משקפת.

היקף כל ההכנסות שדווחו בדוחות המקוונים עמד על כ- 45.6 מיליארד ש"ח, וממוצע התקציב לארגון עמד על יותר מ- 5 מיליון ש"ח (5,730,233). אולם נראה כי הערך הממוצע מוטה בגלל מעט ארגונים עם תקציבים גבוהים, ואילו החציון מרמז על מדד ריאלי יותר של תקציב לארגון: כ- 500,000 ש"ח (504,100) לשנה.

הכנסות לפי גודל ארגון: 'רבים אך עניים, מעטים ועשירים'

הממצא המעניין ביותר בתרשים 5 ולוח 6 הוא חלוקת ההכנסות הלא-שוויונית של הארגונים לפי גודלם. ראשית, מתוך כלל הארגונים שהגישו דוחות מקוונים, כ- 4% מהארגונים דיווחו שהם פועלים ללא הכנסות. שנית, ארגונים בעלי תקציב שנתי של עד מיליון ש"ח מהווים יותר ממחצית (56%) מארגוני החברה האזרחית, אך סך התקציב העומד לרשותם שווה ערך לפחות מ- 3% מכלל תקציבי המגזר. מאידך, **מעל ל- 36% מסך התקציבים של המגזר מתנקז ל- 68 ארגונים גדולים ועשירים (בעלי תקציב מעל 100 מיליון ש"ח) המהווים 1% בלבד מכלל ארגוני המגזר השלישי**. בעוד ארגונים אלה מהווים רק 1% מכלל הארגונים, ממוצע התקציב שלהם הוא כמעט 250 מיליון ש"ח לארגון (ב- 23 מהארגונים הללו התקציב גבוה מ- 200 מיליון ש"ח). לבסוף, 61% מהתקציב של ארגוני המגזר השלישי מנוהל בארגונים בגודל בינוני שבין 1 מיליון ל- 100 מיליון ש"ח. רק 40% מסך הארגונים נמנים על קבוצת ארגונים זו.

תרשים 5 - הכנסות ארגוני החברה האזרחית לפי גודל הארגון, 2016

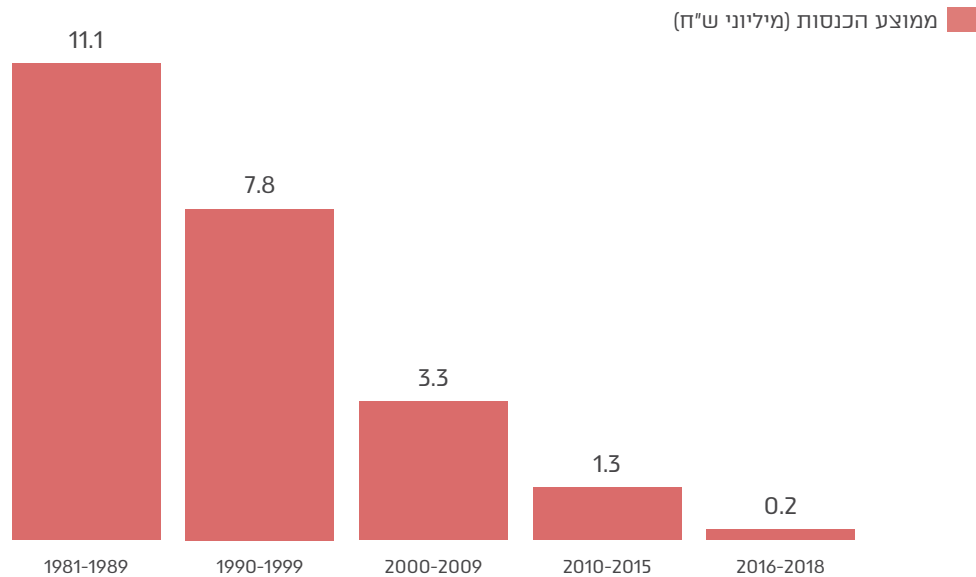
לוח 6 - הכנסות ארגוני החברה האזרחית לפי גודל הארגון, 2016

גודל הארגון (הכנסות)	מספר ארגונים	סה"כ הכנסות (במיליוני ש"ח ובאחוזים)	ממוצע לארגון (באלפי ש"ח)	חציון לארגון (באלפי ש"ח)
ללא תקציב	322 (4.0%)	- (0.0%)	-	-
עד 1 מיליון ש"ח	4,497 (56.5%)	1,173.7 (2.6%)	261.0	169.0
1-10 מיליון ש"ח	2,316 (29.1%)	8,625.6 (18.9%)	3,724.3	2,854.4
10-100 מיליון ש"ח	757 (9.5%)	19,355.4 (42.4%)	25,568.5	18,457.7
מעל 100 מיליון ש"ח	68 (0.9%)	16,458.0 (36.1%)	242,029.0	158,051.7
סה"כ	7,960 (100%)	45,612.7 (100.0%)	5,730.2	504.1

הכנסות לפי שנת הקמה

תרשים 6 מציג את ממוצע ההכנסות של ארגוני החברה האזרחית לפי שנת הקמה (5 קבוצות גיל לפי עשורים). התרשים מצביע על קשר ישיר בין וותק הארגון לבין ממוצע ההכנסות הארגון. בקרב הארגונים הוותיקים שנוסדו בין השנים 1981-1989, תקציב הארגון השנתי הממוצע הוא הגבוה ביותר ועומד על יותר מ- 11 מיליון ש"ח לשנה. ככל שהארגונים חדשים יותר, כך ממוצע התקציב השנתי נמוך יותר. בארגונים החדשים ביותר, שהוקמו בשלוש השנים האחרונות, ממוצע ההכנסות עומד על 200,000 ש"ח בלבד.

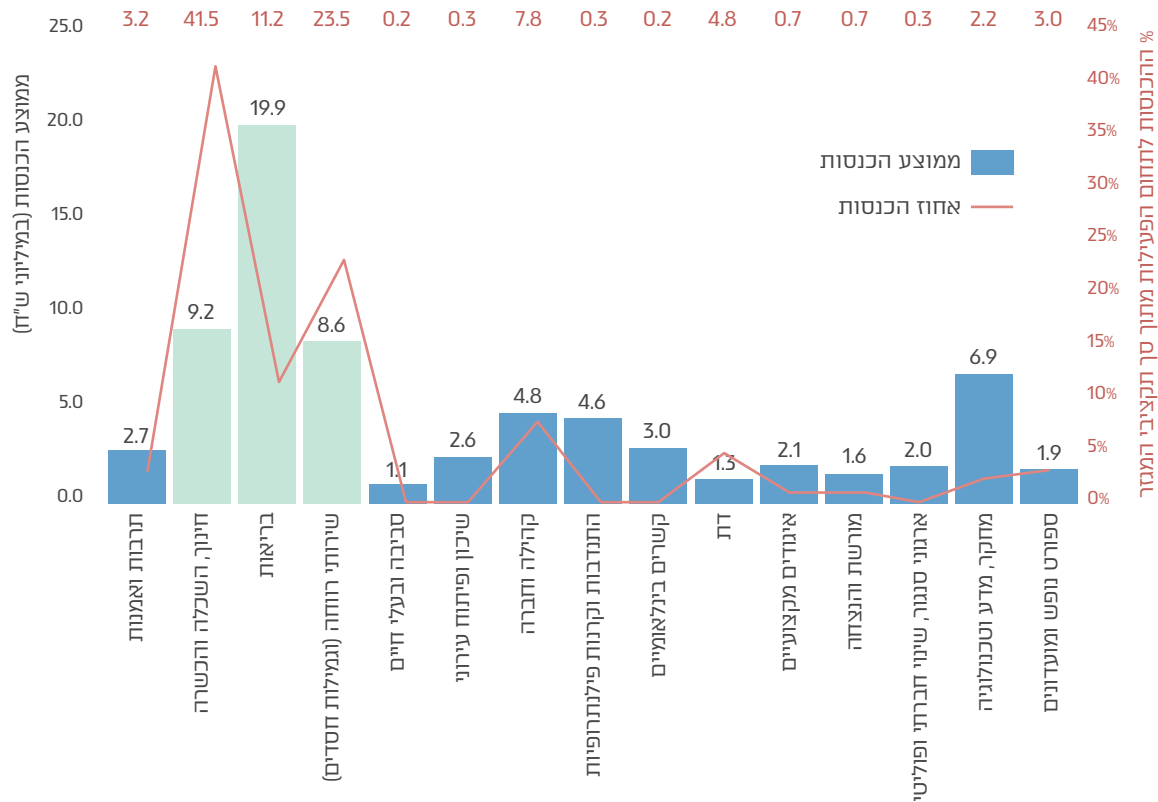
תרשים 6 - ממוצע הכנסות ארגוני החברה האזרחית, לפי שנת הקמה

הכנסות לפי תחום פעילות

תרשים 7 מראה כי שלושת תחומי שירותי האנוש המרכזיים - חינוך, בריאות ורווחה - הם הגדולים ביותר הן מבחינת ממוצע ההכנסות לארגון (8.6 ברווחה, 9.2 מיליון בחינוך, 19.9 מיליון בבריאות) והן מבחינת אחוז ההכנסות בתחום מתוך סך עוגת התקציב של ארגוני החברה האזרחית. יחדיו, שלושת התחומים האלה מקיפים כ- 75% מתקציבי ארגוני החברה האזרחית, כשהכנסות ארגוני החינוך מהוות יותר מ- 40% מסך פעילות ארגוני החברה האזרחית (בעוד מספר ארגוני חינוך - לא כולל מחקר - הוא כרבע מסך הארגונים הפעילים בלבד). ארגוני הסביבה והדת, לעומת זאת, הם בעלי ממוצע ההכנסות הנמוך ביותר לארגון מבין תחומי הפעילות השונים (1.1 ו- 1.3 מיליון בהתאמה). ארגוני הדת אמנם מהווים 23% מסך הארגונים (תרשים 4), אך רק 4.8% מהכנסות הארגונים מגיעות לארגונים אלה.

תרשים 7 - ממוצע הכנסות של הארגונים לפי תחום פעילות, 2016

* בטורקיז מסומנים 3 תחומי הפעילות בהם ממוצע ההכנסות לארגון הוא הגבוה ביותר.

מימון ממשלתי

המימון הממשלתי כולל: (1) התקשרויות חוזיות בין הממשלה לעמותות (תשלום בגין רכישת שירותים באמצעות מכרזים), (2) תמיכות הממשלה בעמותות לשנים 2016-2017 לפי סעיף 3א' לחוק יסודות התקציב. (3) מימון לעמותות שמקורו במוסד לביטוח לאומי.

נתונים רשמיים אלה פורסמו על ידי החשב הכללי באוצר, המוסד לביטוח לאומי ומשרדי הממשלה השונים. מדובר בהערכת חסר של המימון הממשלתי לעמותות, כי לא נכללו בה בין היתר נתונים אודות מענקי עיזבונות, זיכויים ממס, תמיכות מרשויות מקומיות ועוד.

3,580 ארגונים נהנו ממימון ממשלתי בשנים 2016-2017, כלומר 16% בלבד מבין הארגונים הפעילים. סך המימון הממשלתי שדווח בשנים אלה עמד על כ- 10 מיליארד ש"ח. מלוח 7 ניתן לראות כי היקף ההתקשרויות החוזיות עם משרדי הממשלה היה כפול בהיקפו מהיקפי התמיכות השנתיות לפי סעיף 3א' (4.6 מיליארד מול 2.5 מיליארד), למרות שמספר הארגונים

הנהנים מהתקשרויות אלה נמוך משמעותית (875 ארגונים מול 2584 בשנת 2017). במילים אחרות, התקשרויות חוזיות רבות של המדינה נעשות בהיקפים גדולים יחסית (ממוצע 5.3 מיליון ש"ח) אך עם מספר קטן יותר של ארגונים.

לוח 7 – מקורות המימון הממשלתיים לעמותות 2016-2017 שנכללו בניתוח

סוג המימון (ומספר עמותות פעילות נהנות)*	סך הכל (במיליוני ₪)	ממוצע לארגון נתמך (באלפי ₪)
התקשרויות חוזיות עם משרדי ממשלה (n=875)	4,642.2	5,305.4
תמיכות ממשלה סעיף 'א' 2016 (n=2,549)	2,528.2	991.8
תמיכות ממשלה סעיף 'א' 2017 (n=2,584)	2,730.1	1,056.5
תמיכות ביטוח לאומי 2017 (n=246)	129.9	528.0
סך הכל מימון ממשלתי (n=3,580)	10,030.5	2,859.3

* תיתכן חפיפה בין קבלת מימון ממשלתי ממקורות שונים ולכן מספר הארגונים אינו מסתכם.

מימון ממשלתי לפי גודל ארגון

מלוח 8 ניתן לראות כי כצפוי, קיים קשר בין גודל הארגון למימון הממשלתי: ככל שהארגון גדול יותר (לפי הכנסה), המימון הממשלתי המוענק לו גבוה יותר (גם הממוצע וגם החציון). מעניין לציין שבארגונים הקטנים עם תקציב של עד 1 מיליון ש"ח שקיבלו מימון מהמדינה, ממוצע המימון הממשלתי עמד על 500,000 ש"ח לארגון. כלומר בקרב ארגונים אלה, 50% מהתקציב מגיע ממימון ממשלתי. אולם יש לזכור שנתון זה מתייחס רק לארגונים ממומנים, ולא לכלל ארגוני החברה האזרחית הקטנים.

לוח 8 - מימון ממשלתי (סה"כ וממוצע לארגון) לפי גודל ארגון

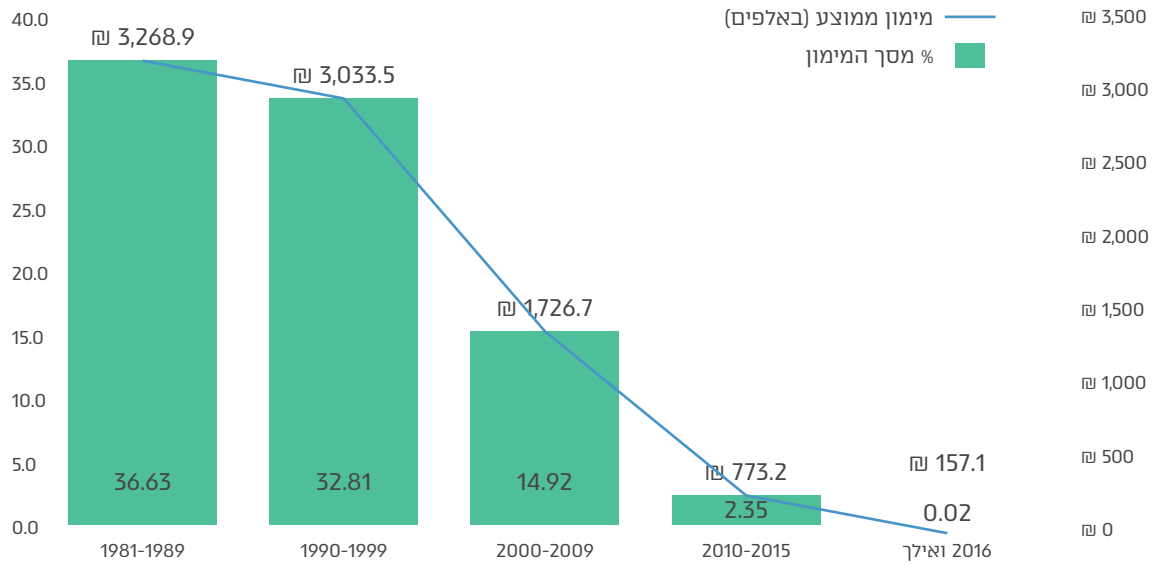
גודל הארגון (הכנסות ב ש"ח)	מספר ארגונים	סה"כ מימון (במיליוני ש"ח)	ממוצע לארגון (באלפי ש"ח)	חציון לארגון (באלפי ש"ח)
עד 1 מיליון	447 (22.7%)	227.6 (3.5%)	509.2	224.9
1-10 מיליון	982 (49.9%)	1,532.5 (23.7%)	1,560.6	773.2
10-100 מיליון	477 (24.3%)	3,110.2 (48.1%)	6,520.2	1,593.4
מעל 100 מיליון	56 (2.8%)	1,596.7 (24.7%)	28,512.6	2,194.8
סה"כ	1,967 (100%)	6,469.6 (100.0%)	3,289.1	544.2

* בנתונים שדווחו מופיעים גם 5 ארגונים ללא תקציב אשר קיבלו מימון ממשלתי. אלה אינם כלולים בלוח זה.

חימון ממשלתי לפי שנת הקמה

בחינת המימון הממשלתי לארגונים לפי שנת ההקמה (תרשים 8) מצביעה על כך שהארגונים הוותיקים ממומנים בהיקפים נרחבים ובממוצעי תמיכה גבוהים לעומת ארגונים חדשים יותר. למשל, 37% מסך המימון הממשלתי נותב לארגונים וותיקים שהוקמו או נרשמו בשנות ה-80 של המאה ה-20 (n=1,124), בהשוואה, ל-15% מימון שנותב לארגונים שהוקמו בעשור הראשון של המאה ה-21 (n=867). גם בהיקפי המימון הממוצעים בשני עשורים אלה היו פערים גדולים, כאשר בשנות השמונים הסכום הממוצע של תמיכות ממשלתיות (3.3 מיליון ש"ח לארגון) היה כמעט פי 2 מהמימון לארגונים שנוסדו בראשית שנות ה-2000 (1.7 מיליון ש"ח לארגון).

תרשים 8 - מימון ממשלתי לפי שנת הקמה

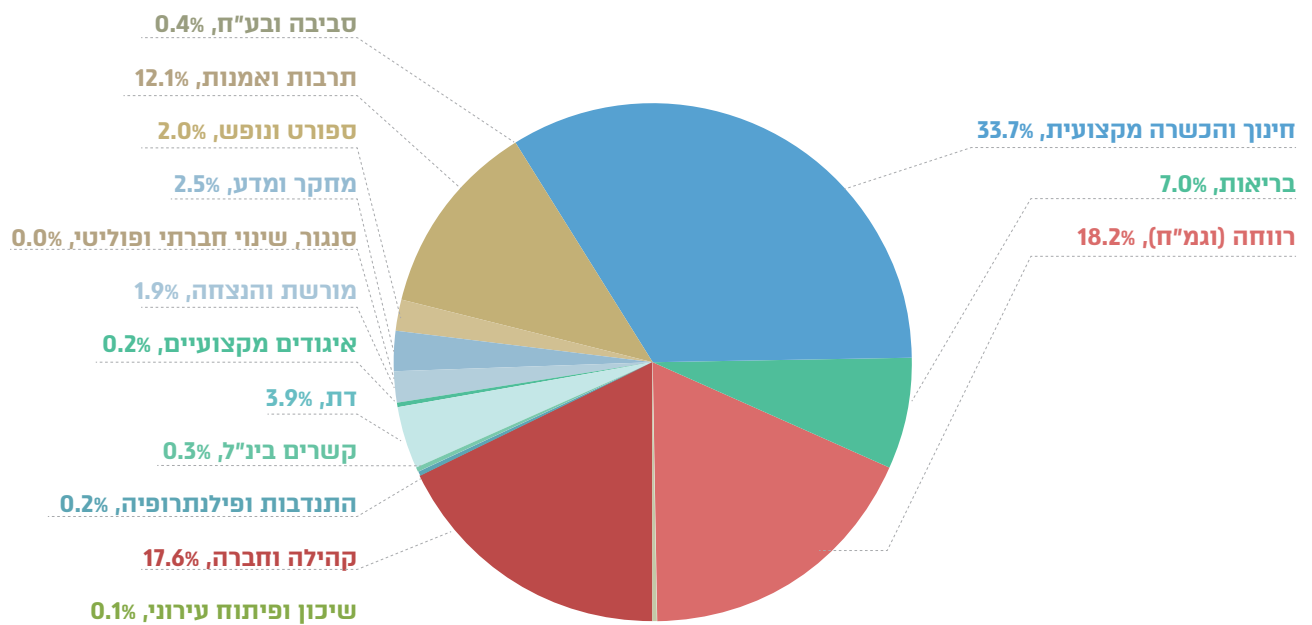

* לא כולל נתוני תקציב של ארגונים שאינם עמותות שנוסדו לפני 1981

מימון ממשלתי לפי תחומי פעילות

בחינת המימון הממשלתי לפי תחומי פעילות (תרשים 9) מצביעה על ארבעה תחומי פעילות מרכזיים אליהם מנותב המימון הממשלתי: חינוך והכשרה מקצועית (33.7%), רווחה (וגמ"ח) (18.2%), קהילה וחברה (17.6%), ותרבות ואומנות (12.1%). מעט מאוד מימון הממשלתי מנותב לארגוני דת (3.9%) - 323 ארגוני דת בלבד קיבלו מימון ממשלתי, בממוצע של 1.2 מיליון ש"ח לארגון. גם ארגוני סגור ושינוי חברתי, ארגוני סביבה ובעלי חיים, ואף ארגוני מחקר ומדע (רק 2.5%) זכו לנתח קטן (באחוזים) מסך המימון הממשלתי.

תרשים 9 - מימון ממשלתי לפי תחומי פעילות (% מסך מימון)

תרומות וחשיבותן הכלכלית לארגונים

מימון ארגונים מתרומות מדווח על ידי העמותות בדוח המילולי המקוון. כ- 2,359 ארגונים דיווחו על תרומות מעל 20,000 ש"ח בשנת 2016. סך התרומות המדווחות עמד על כ- 4.5 מיליארד ש"ח, ממוצע התרומות לארגון עמד על 1.9 מיליון ש"ח, אך החציון הסתכם ב- 296 אלף ש"ח בלבד.

מלוח 9 עולה כי רוב התרומות (45%) נעו בין 100,000 ל- 1 מיליון ש"ח. התרומות הקטנות (עד 100,000 ש"ח) היוו כשליש מן התרומות (28%), וכך גם התרומות הגדולות שבין מיליון ל- 10 מיליון (23%). כ- 4% מהתרומות המדווחות (n=84) היו מעל 10 מיליון ש"ח, מתוכן 5 תרומות היו מעל 100 מיליון ש"ח.

לוח 9 – התפלגות תרומות לארגונים לפי גודל תרומה

גודל התרומה (ב-ש"ח)	מספר ארגונים מקבלי תרומה (+ % מסה"כ)	סה"כ תרומות (במיליוני ש"ח)	ממוצע תרומות לארגון (באלפי ש"ח)
מתחת ל- 100,000	669 (28.4%)	31.0	46.3
1 מיליון - 100,000	1,069 (45.3%)	405.6	379.4
1-10 מיליון	537 (22.8%)	1,628.5	3,032.5
מעל 10 מיליון	84 (3.6%)	2,504.1	29,810.7
סה"כ	2,359 (100.0%)	4,569.2	1,936.9

תרומות לארגונים לפי גודל ארגון

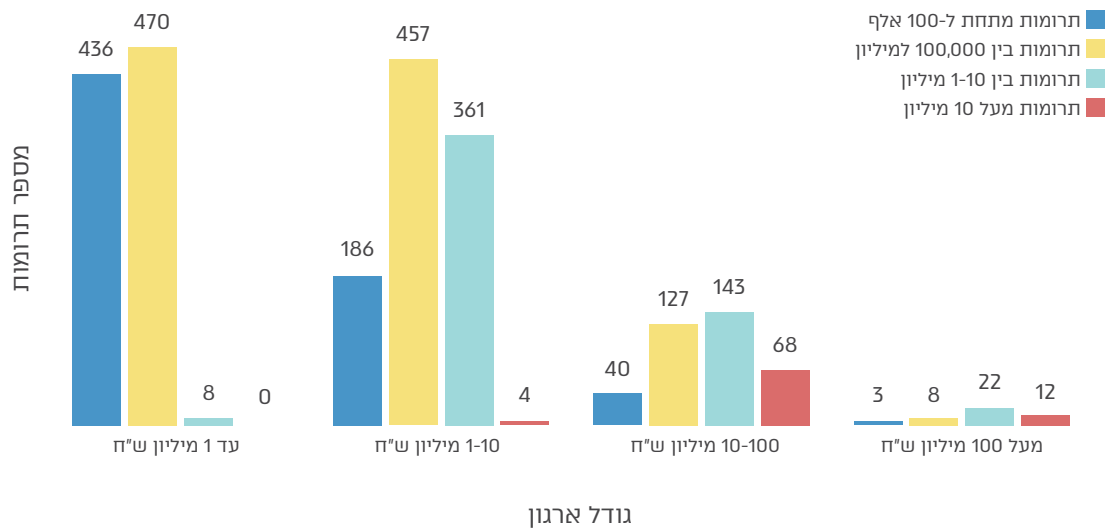
מלוח 10 ומתרשים 10 עולה כי הארגונים הגדולים מקבלים מעט תרומות (סה"כ 45) אך התרומות גבוהות מאוד בממוצע. לעומתם, הארגונים הקטנים, מקבלים הרבה תרומות אבל קטנות.

לוח 10 – סך תרומות וגודל ממוצע של תרומה לפי גודל הארגון

גודל הארגון	מספר ארגונים מקבלי תרומה	סה"כ תרומות (במיליוני ₪ ובאחוזים)	ממוצע לתרומה (באלפי ₪)
עד 1 מיליון	914	176.5 (3.9%)	193.2
1-10 מיליון	1008	1,386.8 (30.4%)	1,375.8
10-100 מיליון	378	2,133.6 (46.8%)	5,644.4
מעל 100 מיליון	45	864.7 (19.0%)	19,215.6
סה"כ	2,349	4,562.1 (100.0%)	1,942.2

* בנתונים שדווחו מופיעים גם 4 ארגונים ללא תקציב אשר קיבלו תרומות. אלה אינם כלולים בלוח זה.

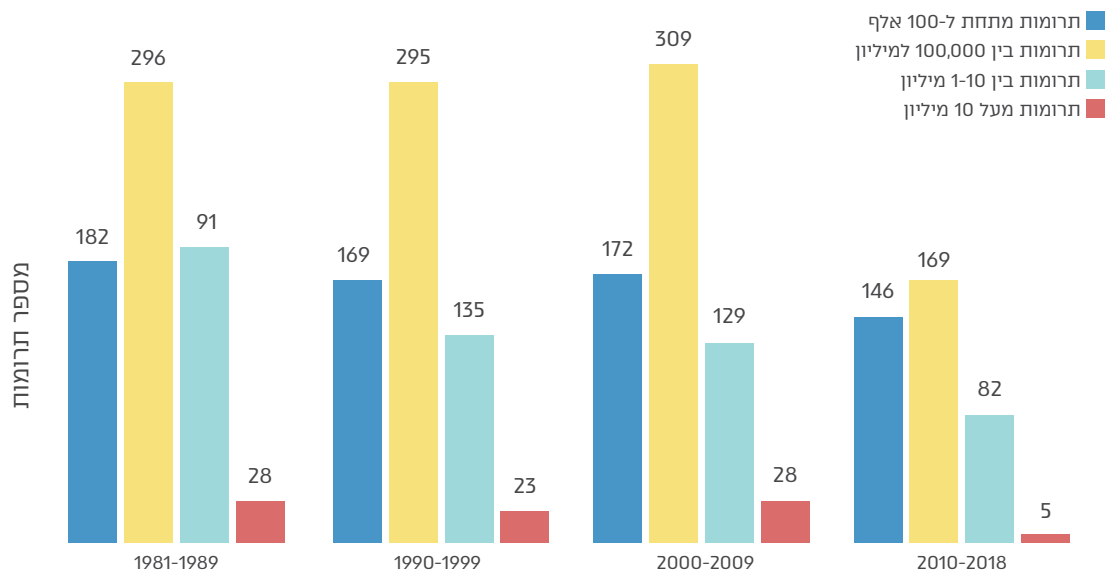
תרשים 10 - מספר תרומות לארגונים לפי גובה התרומה וגודל ארגון (תקציב)

תרומות לארגונים לפי שנת הקמה

מתרשים 11 עולה כי תרומות בכל הגדלים מתפלגות בשיעור דומה בין ארגונים שנוסדו בכל אחד מהעשורים האחרונים. זאת בשונה מהמימון הממשלתי לארגוני החברה האזרחית בו ניכרת הטיה לארגונים הוותיקים.

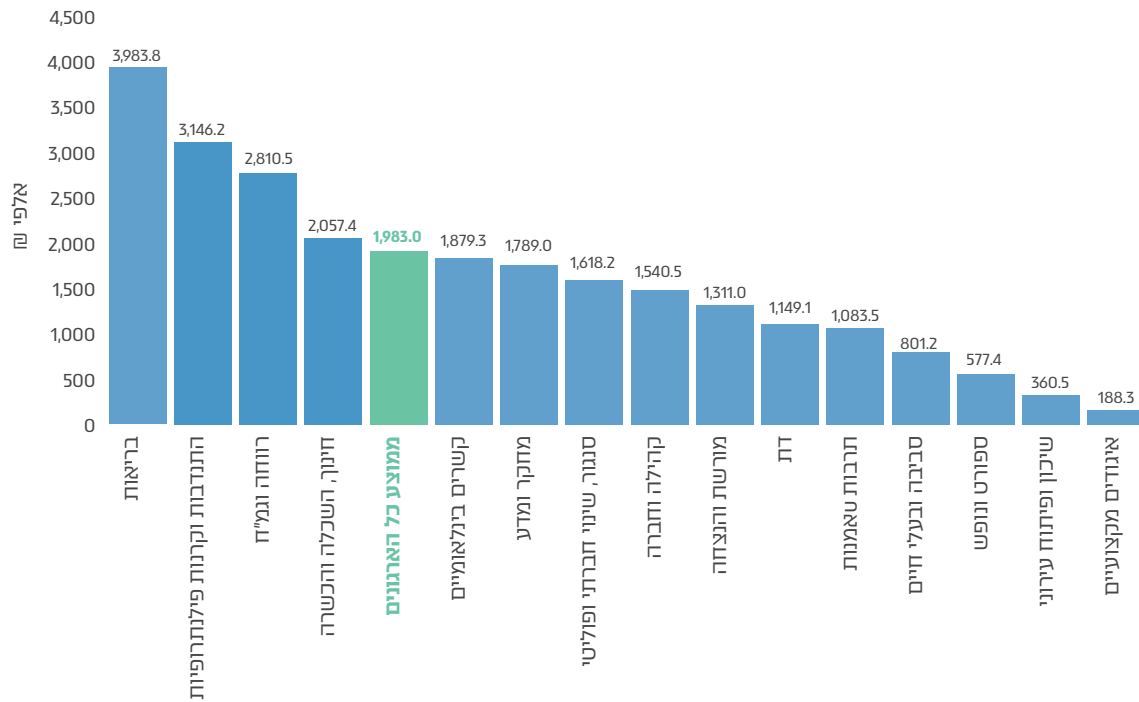
תרשים 11 - מספר תרומות לארגונים לפי גובה התרומה ושנת הקמה

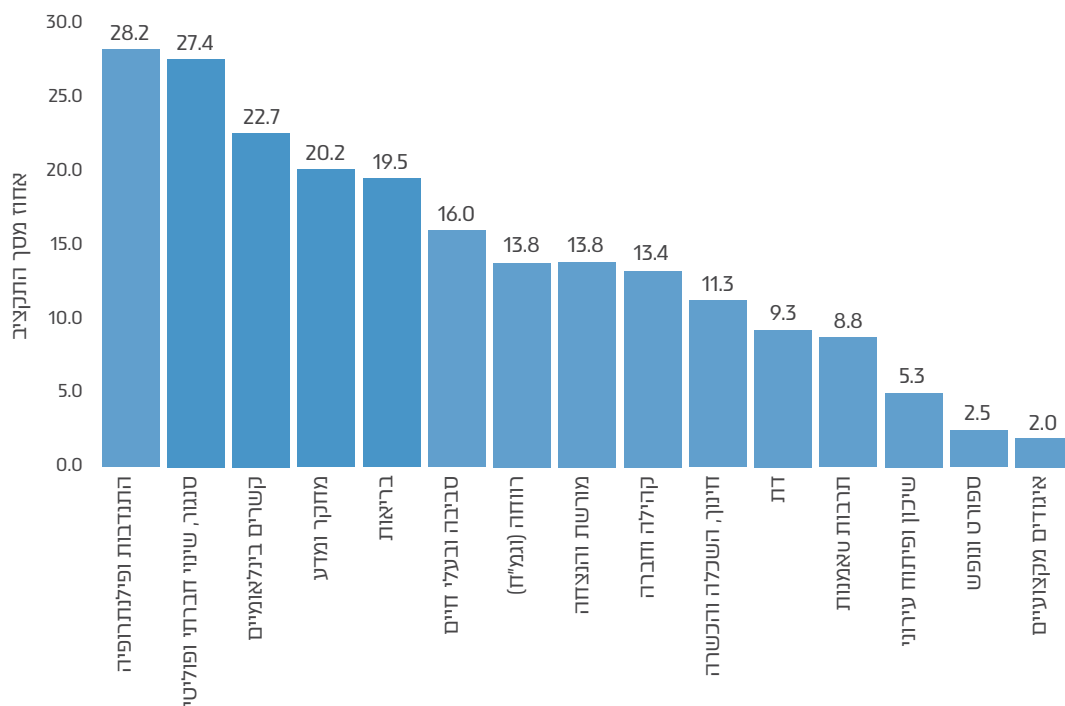
תרומות לארגונים לפי תחומי פעילות

מרבית התרומות נותבו לתחומי החינוך וההכשרה המקצועית (1.65 מיליארד ש"ח) והרווחה (1.2 מיליארד ש"ח). בתחום הבריאות דווחו תרומות של 434 מיליון ש"ח בלבד, אך ממוצע התרומות היה הגבוה ביותר (4 מיליון לארגון - ראו תרשים 12). ארגוני סנגור ושינוי חברתי לעומת זאת נהנו מהיקף תרומות של 45 מיליון ש"ח בלבד, כשארגון סנגור אחד בלבד נהנה מתרומה בסכום של מעל 10 מיליון וממוצע המימון של שאר הארגונים בתחום זה היה 1.6 מיליון. תרומות גבוהות שכאלה לא הגיעו לתחומי סביבה (סה"כ 25 מיליון ש"ח), הספורט (51 מיליון ש"ח) או קשרים בינ"ל (17 מיליון ש"ח). לבסוף, איגודים מקצועיים וארגוני שיכון ופיתוח זכו למימון מועט מאוד שמקורו בתרומות (פחות מ-2 מיליון בכל תחום). תרשים 12 מתאר את ממוצע התרומות לארגונים בכל אחד מתחומי הפעילות של ארגוני החברה האזרחית. התרשים מראה כי ארגוני הבריאות, הרווחה והחינוך נהנו מממוצע התרומות הגבוה ביותר לארגון (מעל הממוצע הכללי), ואילו ממוצע התרומות לארגוני תרבות ואמנות, ספורט וסביבה הסתכם במיליון ש"ח ומטה לארגון.

תרשים 12 - ממוצע תרומות לארגונים, לפי תחום פעילות (באלפי ₪)

תרשים 13 - אחוז תרומות מסך תקציב הארגון, לפי תחומי פעילות

תרשים 13 מציג את חלקן של התרומות (באחוזים) מתוך סך תקציב הארגון לפי תחום פעילות. מהתרשים עולה כי בעוד התרומות הגדולות - כפי שנראה בתרשים הקודם - הגיעו לתחומי הבריאות, החינוך והרווחה, אחוז התרומות מסך תקציב הארגון (כמדד למרכזיות וחשיבות התרומות לארגונים) היה גבוה יותר בתחומי פעילות כגון סגור ושינוי חברתי (27% מתקציב הארגונים מקורו בתרומות), מחקר (20%) ואיכות סביבה (16%). זאת בניגוד לארגוני החינוך, למשל, שם התרומות היוו רק 11% מתקציב הארגונים.

אישור זיכוי ממס על תרומות לפי סעיף 46 לפקודת מס הכנסה

פקודת מס הכנסה קובעת כי מי שתרם למוסד ציבורי שקיבל אישור לפי סעיף 46 של הפקודה מעל 190 ש"ח ועד כ- 9 מיליון ש"ח (נכון לינואר 2019), יהיה זכאי לזיכוי ממס הכנסה לאותה השנה בגובה של 35% מסך התרומה. כדי ליהנות מתמריץ זה שאמור לעודד תרומה לעמותות, ארגונים רבים מבקשים לקבל מעמד של מוסד ציבורי. בשנת 2016 כ- 6,390 מבין העמותות הפעילות נהנו ממעמד של מוסד ציבורי ופטור ממס על תרומות. מדובר על פחות משליש (28.3%) מסך העמותות הפעילות, אך עלייה לעומת מספר העמותות שנהנו מפטור כזה בשנת 2012 (4,413 לפי שנתון העמותות 2014).

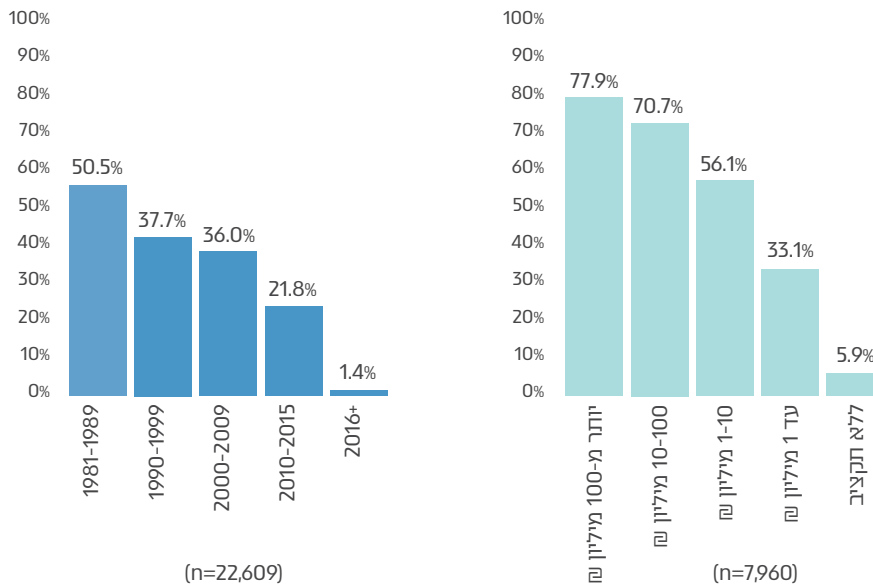
אישור זיכוי ממס לפי גודל ארגון ושנת הקמה

כפי שעולה מתרשים 14, בקרב הארגונים הוותיקים והגדולים ישנה זכאות גבוהה לסעיף 46: ככל שהארגון גדול יותר או ותיק יותר, עולה אחוז הזכאות לזיכוי ממס לאחר תרומה.

רק שלישי (33%) מהארגונים הקטנים (תקציב עד 1 מיליון ש"ח) נהנו מאישור לזיכוי מס עבור תרומות לפי סעיף 46, בעוד הארגונים הגדולים ביותר, בעלי תקציב מעל 100 מיליון ש"ח, נהנו מאישור לזיכוי באחוזים גבוהים (78%).

בולטת במיוחד העובדה שארגונים חדשים שנוסדו בשנים האחרונות לא מקבלים במהרה סעיף 46 ופטור ממס על תרומות, דבר אשר עשוי להקשות על ארגונים אלה להתבסס בסביבה תחרותית.

תרשים 14 - אישור זיכוי ממס באחוזים לפי גודל תקציב (ימין) ושנת הקמה (שמאל)

אישור זיכוי ממס לפי תחומי פעילות

בחינת האישורים לזיכוי מס לפי תחומי פעילות (לוח 11) מצביעה על כך שבתחום הרווחה, החינוך והבריאות אחוזי הזכאות לסעיף 46 גבוהים מהממוצע הכולל שעומד על 28%. לעומת זאת, בקרב ארגוני שיכון ופיתוח עירוני, בתחומי הספורט ואיכות הסביבה, ואף בתחום החברה והקהילה, אחוז הארגונים שזכו לקבל הכרה כמוסד ציבורי, ובהתאם לזיכוי ממס על בסיס סעיף 46, נמוך מהממוצע.

מתוך כלל האישורים לזיכוי מס לפי סעיף 46 בשנת 2016, 29% היו עבור ארגוני חינוך והכשרה מקצועית, רבע (24.7%) היו עבור ארגוני דת, ו- 21% נוספים עבור ארגוני רווחה. כלומר 75% מסך האישורים לזיכוי מס לפי סעיף 46 היו לארגונים בשלושה תחומים אלה של חינוך, דת ורווחה. מאידך רק 30 מתוך 137 ארגוני הסנגור והשינוי החברתי (0.5% מסה"כ), ורק 55 מתוך 259 ארגונים שסווגו כארגוני סביבה (0.9% מסה"כ), זכו ליהנות מסעיף 46.

לוח 11 – אחוז ארגונים פעילים מקבלי אישור זיכוי ממס (סעיף 46), לפי תחום פעילות

% מקבלי האישור		מס' ארגונים	תחום פעילות
לא	כן		
72.5%	27.5%	1,235	תרבות ואמנות
67.0%	33.0%	5,603	חינוך, השכלה והכשרה מקצועית
63.5%	36.5%	721	בריאות
67.8%	32.2%	4,201	שירותי רווחה (וגמילות חסדים)
78.8%	21.2%	259	סביבה ובעלי חיים
94.9%	5.1%	253	שיכון ופיתוח עירוני
76.1%	23.9%	1,797	קהילה וחברה
51.9%	48.1%	54	התנדבות וקרנות פילנתרופיות
92.4%	7.6%	172	קשרים בינלאומיים
69.8%	30.2%	5,219	דת
97.0%	3.0%	471	איגודים מקצועיים ואיגודי עובדים
64.2%	35.8%	424	מורשת והנצחה
78.1%	21.9%	137	ארגוני סגור, שינוי חברתי ופוליטי
76.6%	23.4%	389	מחקר, מדע וטכנולוגיה
88.8%	11.2%	1,587	ספורט, נופש ומועדונים
16,132 (71.7%)	6,390 (28.3%)	22,522	סה"כ

4. עובדים ומתנדבים

מהנתונים עולה כי יותר מ- 500,000 מתנדבים (507,398) פעלו בארגוני החברה האזרחית בישראל ב- 2016. בקרב הארגונים המדווחים על מתנדבים (3,438), ממוצע המתנדבים לארגון עמד על 147.6, והחציון על 10 מתנדבים לארגון בלבד. כמעט 380,000 עובדים (379,997) עבדו בארגוני החברה האזרחית ב- 2016. בקרב הארגונים שדיווחו על עובדים בארגון (4,608), ממוצע העובדים לארגון עמד על 82.5, והחציון עמד על 14 עובדים. בסך הכל הנתונים מצביעים על כך שעל כל עובד בארגוני החברה האזרחית יש 1.3 מתנדבים (507,398 : 379,997 = 1:1.335)

לוח 12 – עובדים ומתנדבים בארגונים פעילים

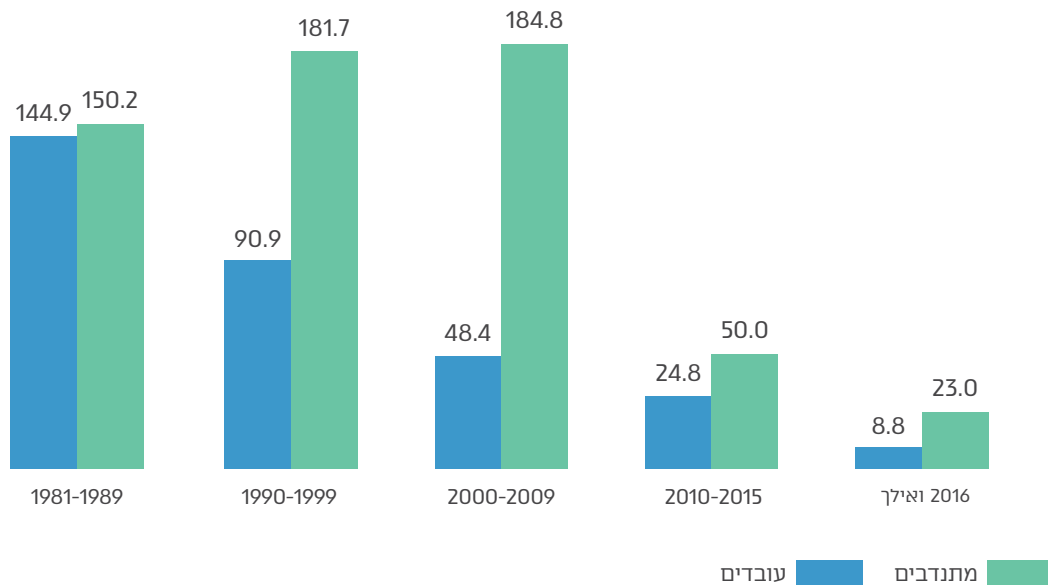
מספר ארגונים	סה"כ עובדים/מתנדבים	ממוצע	חציון	
4,608	379,997	82.5	14	ארגונים פעילים עם דיווח עובדים
3,438	507,398	147.6	10	ארגונים פעילים עם דיווח מתנדבים

עובדים ומתנדבים לפי שנת הקמה

מרבית העובדים הועסקו בארגונים ותיקים. כמעט מחצית מהעובדים (47.2%) פעלו בארגונים שהוקמו (או נרשמו) כבר בשנות ה- 80, 31% הועסקו בארגונים שהוקמו בשנות ה- 90, ורק 20% מהעובדים הועסקו בארגונים שהוקמו ב- 20 השנים האחרונות.

כפי שעולה מתרשים 15, ממוצע העובדים לארגון עמד על 145 בקרב הארגונים הוותיקים שנוסדו כבר בשנות ה- 80, אך הממוצע ירד ככל שהארגונים יותר צעירים: בארגונים שהוקמו בשנות ה- 90 ממוצע העובדים היה 91 לארגון, ובארגונים שהוקמו בשנות ה- 2000, הממוצע עמד רק על 48 עובדים לארגון. הממוצע הנמוך ביותר נרשם בקרב הארגונים החדשים שהוקמו בשנים האחרונות - רק כ- 9 עובדים בממוצע.

תרשים 15 - ממוצע עובדים וממוצע מתנדבים, לפי שנת הקמה

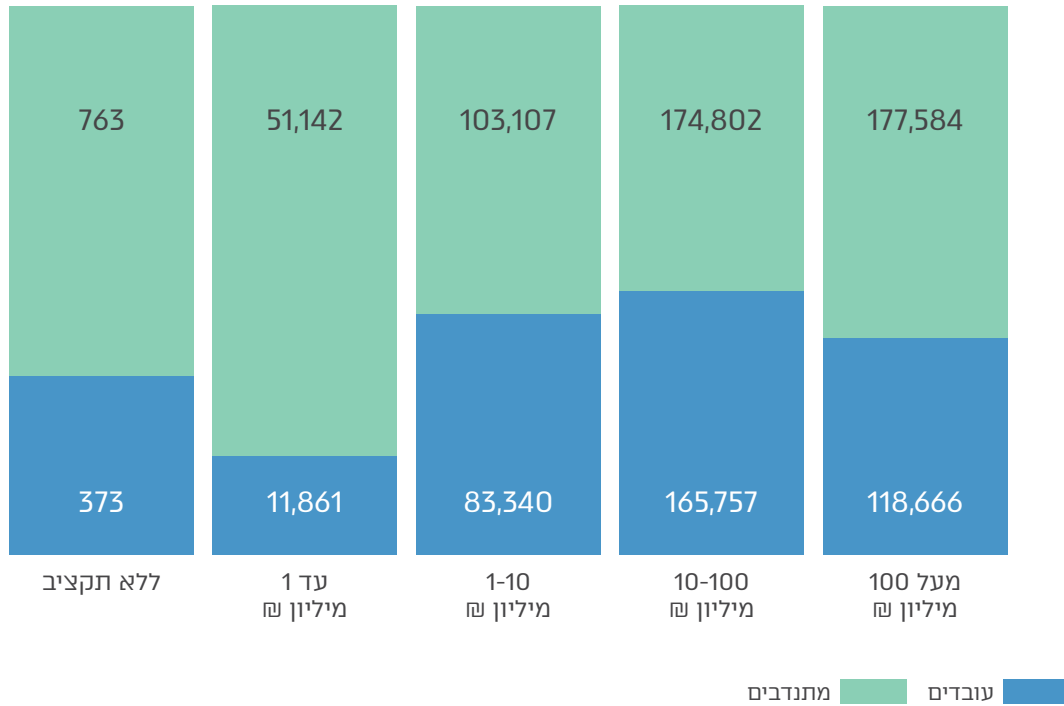

בדומה לעובדים, הארגונים הוותיקים דיווחו גם על מספר חציוני גבוה יותר של מתנדבים מהממוצע החציוני (12 מול 10). אולם בממוצעי המתנדבים, ניכר כי ארגונים פחות ותיקים שהוקמו בשנות ה-90 ובשנות ה-2000, דיווחו על ממוצע מתנדבים גבוה יותר מהממוצע של הארגונים הוותיקים (181.7 ו-184.8 בהתאמה, מול ממוצע של 150 מתנדבים בארגונים הוותיקים שנוסדו או נרשמו בשנות ה-80).

עובדים ומתנדבים לפי גודל הארגון

בחינה של היקפי המתנדבים והעובדים לפי גודל הארגון (תרשים 16) מעלה כי בכל אחד מקבוצות הארגונים, סך המתנדבים גדול יותר מסך העובדים, כלומר היחס בין עובדים למתנדבים נוטה תמיד לטובת מתנדבים רבים יותר מעובדים. היחס לטובת מתנדבים בולט במיוחד בארגונים הקטנים בתקציב של עד 1 מיליון ש"ח, שם עומד היחס על 1:4 או 20/80, כלומר על כל עובד אחד בארגונים קטנים אלה, יהיו כארבעה מתנדבים. ניתן לשער כי אלה הם ארגוני מתנדבים טיפוסיים שעיקר הפעילות שלהם היא התנדבותית, ואילו מספר העובדים בשכר הוא נמוך.

תרשים 16 - יחס מספר עובדים / מספר מתנדבים, לפי גודל הארגון (תקציב)

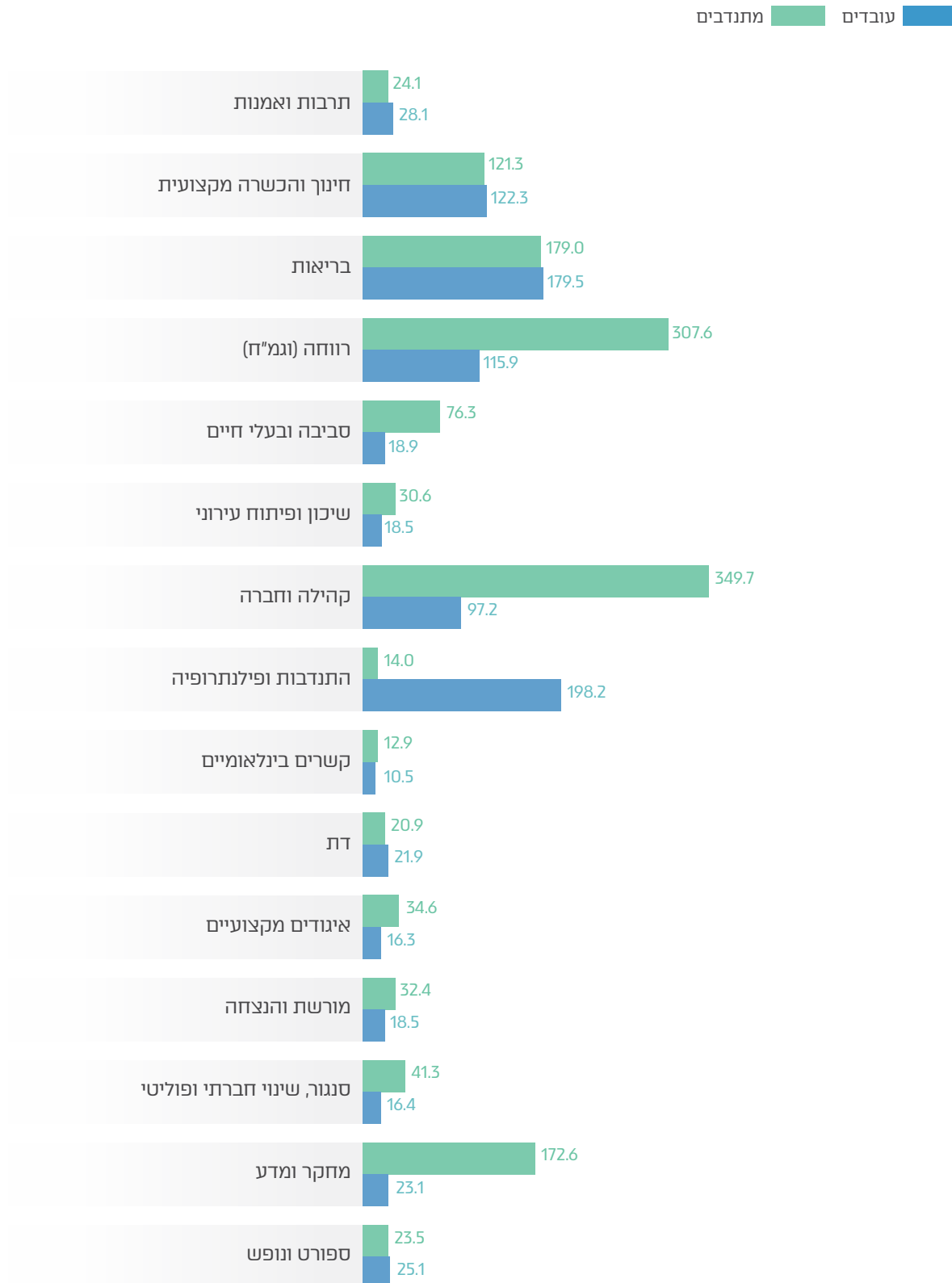
* יש לבחון בזהירות הנתון אודות 373 עובדים בארגונים ללא תקציב.

עובדים ומתנדבים לפי תחומי פעילות

התבוננות בהיקפי העובדים והמתנדבים בארגונים בחברה האזרחית לפי תחומי פעילות (תרשים 17) מעלה מספר תובנות מעניינות. ראשית, ניתן לראות כי מרבית העובדים בארגוני החברה האזרחית מרוכזים בארגונים העוסקים בתחומי התנדבות ופילנתרופיה, בריאות, חינוך, רווחה, וקהילה וחברה. תחום הבריאות בולט במספר העובדים הגבוה יחסית לארגון - ממוצע של 180 עובדים לארגון (עם סטיית תקן של 583 מה שמעיד על שונות גבוהה). גם תחום הרווחה בולט במספר העובדים הגבוה יחסית בארגוני, עם ממוצע של 116 עובדים לארגון.

שנית, מבחינת היקפי המתנדבים, ארגונים בתחומי הקהילה והחברה, הרווחה, הבריאות, המחקר, הבריאות והחינוך בולטים בממוצעי המתנדבים הגבוהים שדווחו. לבסוף, במבט השוואתי בין עובדים למתנדבים בארגונים החברה האזרחית, ניכר כי בתחומי פעילות רבים ישנה הלימה או דמיון מספרי בין ממוצעי העובדים וממוצעי המתנדבים. למשל, הדבר בא לידי ביטוי בתחומי הספורט והנופש, החינוך, הבריאות, והדת. כדאי לבחון תופעה זו בעתיד, כי היא דורשת הסבר ממצה יותר.

תרשים 17 - ממוצע עובדים ומתנדבים בעמותות לפי תחומי פעילות, 2016

5. סיכום

בחיבור זה ביקשנו להציג תמונת מצב עדכנית אודות ארגוני החברה האזרחית הרשומים בישראל, בהתבסס על נתונים אמפיריים של רשם העמותות ממאגר הנתונים גיידסטאר-ישראל. הנתונים שהוצגו מצביעים על שיעורי התאגדות מרשימים ועל גידול מתמשך במספר ארגוני החברה האזרחית המוקמים ונרשמים בישראל בעשורים האחרונים. מספר הארגונים ומגוון תחומי הפעילות שלהם מעידים על מרחב מתפתח של פעילות אזרחית תוססת ומגוונת המתקיימת בארגונים הללו.

עם זאת, בחינת הארגונים הפעילים מתוך כלל הארגונים הרשומים, מצביעה על כך שרק פחות ממחצית מהארגונים הרשומים בישראל (47.6%) הם ארגונים פעילים המדווחים על פעילותם לרשויות. זהו נתון חשוב, העשוי להעיד על פעילות מצומצמת יותר ביחס למצטייר לכאורה מהנתונים אודות רישום של אלפי עמותות חדשות מידי שנה. יתר על כן, מהנתונים עולה כי קיימת מגמת ירידה באחוז הארגונים הפעילים לאורך השנים ונראה כי סיכויי ההשרדות של ארגונים צעירים נמוכים יותר משל ותיקים. בימים אלה עורך משרד המשפטים צעד משמעותי של מחיקת עמותות לא פעילות ממאגרי המידע, מה שיוביל לתיקון מסוים של התמונה המצטיירת.

מרבית הארגונים הפעילים (57%) מרוכזים בתחומי השירותים החברתיים (חינוך, רווחה, קהילה וחברה, ובריאות) ואילו מספר הארגונים הפועלים בתחומים האקספרסיביים (דוגמת סביבה, תרבות, סנגור וספורט), נמוך יותר. נתונים אלה מתיישבים עם תהליכי ההפרטה החלקית שהתרחשו בישראל בעשורים האחרונים במסגרתם התרחב תפקידם של ארגונים בחברה האזרחית כספקים מרכזיים של שירותים חברתיים ציבוריים בישראל.

התבוננות בהכנסות הארגונים מצביעה על פערים גדולים ועל חלוקת הכנסות לא-שוויונית בין הארגונים בהתאם לגודל, ותק ותחום פעילות. ארגונים בעלי תקציב שנתי של עד מיליון ש"ח מהווים יותר ממחצית (56%) מארגוני החברה האזרחית, אך סך ההכנסות העומדות לרשותם שווה לפחות מ-3% מכלל תקציבי הארגונים. מאידך, מעל 36% מסך התקציבים של הארגונים מתנקז ל-68 הארגונים הגדולים ביותר, המהווים רק 1% מכלל הארגונים הפעילים. הנתונים מצביעים עוד על קשר ישיר בין וותק הארגון לבין גודל הארגון. ככל שהארגונים חדשים יותר, כך ממוצע התקציב השנתי שלהם נמוך יותר. המרכזיות של הארגונים הפועלים בתחומי השירותים החברתיים בולטת גם מבחינת אחוז ההכנסות של ארגונים אלה מתוך סך עוגת התקציב של ארגוני החברה האזרחית. ארגונים הפועלים בתחומי הרווחה, החינוך והבריאות מנהלים כ-75% מכלל ההכנסות של ארגוני החברה האזרחית.

הפערים על רקע גיל, גודל ותחום פעילות בולטים גם במימון הממשלתי לארגוני החברה האזרחית. ארגונים גדולים יותר זוכים למימון ממשלתי גבוה יותר בהשוואה לארגונים קטנים; ארגונים ותיקים ממומנים בהיקפים נרחבים ובממוצעי תמיכה גבוהים לעומת ארגונים חדשים;

וגם המימון הממשלתי מנותב בעיקר לארבעה תחומי פעילות מרכזיים: חינוך והכשרה מקצועית (33.7%), רווחה (18.2%), קהילה וחברה (17.6%), ותרבות ואומנות (12.1%).

מגמות דומות התגלו גם בשיעורי הזכאות של ארגונים לאישור זיכוי ממס על תרומות לפי **סעיף 46 לפקודת מס הכנסה**. גם כאן, שיעורי הזכאות של ארגונים גדולים, ותיקים, המספקים שירותים חברתיים גבוהים באופן משמעותי. רק שלישי (33%) מהארגונים הקטנים (תקציב עד 1 מיליון ש"ח) נהנו מאישור לזיכוי מס עבור תרומות. בולטת עוד העובדה שארגונים חדשים שנוסדו בשנים האחרונות לא מקבלים במהרה אישור לזיכוי ממס על תרומות. אישורים מסוג זה ידועים בעולם ככלי מדיניות חשוב לעידוד תרומות וכאמצעי לחיזוק ארגונים הפועלים בסביבות תחרותיות. עם זאת, מהנתונים עולה כי השימוש באישור זיכוי המס לחיזוק ארגונים צעירים וקטנים בישראל הוא עדיין מוגבל ומצומצם יחסית.

התבוננות על **הכנסות הארגונים מתרומות** מצביעה על פער בין הארגונים הגדולים המקבלים מעט תרומות גבוהות, לעומת הארגונים הקטנים, המקבלים הרבה תרומות אך קטנות. גם כאן, בולטת המרכזיות של ארגונים הפועלים בתחומי השירותים החברתיים, כאשר מרבית התרומות לארגונים בישראל נותבו לתחומי החינוך, הרווחה והבריאות ובהם גם בלטו ממוצעי תרומה גבוהים יותר מתחומים אחרים. עם זאת, מעניין לציין שבמקרה של תרומות, וותק הארגון לא השפיע על היקף התרומות, וכי חשיבות התרומות הייתה גדולה יותר עבור ארגונים שפועלים בתחומים כגון סגור ושינוי חברתי (27% מתקציב הארגונים האלה מקורו בתרומות), מחקר (20%) ואיכות סביבה (16%). זאת בניגוד לארגוני החינוך, למשל, שהתרומות היוו רק 11% מתקציבם. ממצאים אלה, יחד עם הממצאים על אישורי הזיכוי ממס על תרומות, מצביעים על הפוטנציאל הנרחב של הפילנתרופיה עבור קידום וחיזוק ארגונים בחברה האזרחית, במיוחד ארגונים קטנים וצעירים הפועלים בתחומים אקספרסיביים ואזרחיים. הממצאים מצביעים על הצורך בפיתוח וחיזוק הנתונה בקרב קבוצות שונות בחברה הישראלית, וכן על הצורך בפיתוח ועיצוב כלי מדיניות המעודדים נתונה לארגונים בחברה האזרחית.

הנתונים על עובדים בארגוני החברה האזרחית מצביעים על היותו של מגזר זה מעסיק משמעותי בשוק התעסוקה הישראלי. גם כאן בלט חלקם של הארגונים הגדולים, הוותיקים וספקי השירותים החברתיים. הנתונים המדווחים על מתנדבים מצביעים על שיעורי התנדבות מרשימים בארגוני החברה האזרחית בישראל. ארגונים חדשים יותר שהוקמו בשנות ה-2000 דיווחו על ממוצעי מתנדבים גבוהים יותר משל ארגונים ותיקים, דבר המצביע על יכולתם של ארגונים חדשים לגייס מתנדבים בשיעורים דומים ואף גדולים משל ארגונים ותיקים. הממצאים מצביעים על כך שעל כל עובד בארגוני החברה האזרחית יש 1.3 מתנדבים. היחס לטובת מתנדבים בולט במיוחד בארגונים קטנים (בתקציב של עד מיליון ש"ח), שם הוא עומד על 1:4. כלומר על כל עובד אחד בארגונים קטנים אלה, יהיו כארבעה מתנדבים. נתונים אלה מזכירים כי להתנדבות מקום מרכזי בארגונים בחברה האזרחית, וכי ארגונים קטנים - המהווים את מרבית ארגוני החברה האזרחית בישראל - נשענים על מתנדבים בפעילותם יותר מאשר על עובדים בשכר. בדומה לתרומות, גם כאן הממצאים מצביעים על הצורך בפיתוח כלים להרחבת וקידום משאבי ההתנדבות בקרב קבוצות שונות בחברה הישראלית, ככלי לחיזוק ארגונים בחברה האזרחית.

לסיכום, הממצאים שהוצגו בדוח זה מצביעים על מרחב פעילות ארגוני-אזרחי תוסס ומגוון, הממשיך להתפתח בחברה האזרחית בישראל. שיעורי ההכנסות והתעסוקה הגבוהים, וכך גם התרומות וההתנדבות, מעידים על הערך הכלכלי והחברתי המשמעותי של פעילות ארגוני החברה האזרחית למשק ולחברה הישראלית. בצד הגיוון והעוצמה הכלכלית, הממצאים חושפים פערים משמעותיים ואי-שוויון בולט בין ארגונים, בעיקר בין ארגונים גדולים וותיקים המספקים שירותים חברתיים, לבין ארגונים קטנים וצעירים הפועלים בתחומים אחרים.

אתגר מרכזי העולה מן הממצאים הוא הצורך בחיזוק הקבוצה הגדולה של ארגונים קטנים וחדשים הנתקלים בקשיים כלכליים קיומיים. ארגונים אלה הם לרוב חדשניים יותר בשיטות הפעולה שלהם, ומציעים תפישות, תמורות ושירותים מגוונים המותאמים וקרובים יותר לאוכלוסיות יעד שונות. אתגר נוסף העולה מהממצאים הוא הצורך בחיזוק הפעילויות האקספרטיביות של ארגונים בחברה האזרחית, דוגמת פעילות סנגור, מחאה, פעילות בתחום הסביבה, הספורט והנופש, והמעורבות בתהליכי קביעת מדיניות ציבורית. פעילויות שהן הבסיס לחברה אזרחית פעילה, חיונית ותורמת במשטר דמוקרטי.

לבסוף, הנתונים שהוצגו בדוח זה מבוססים על מאגר המידע המתפתח גיידסטאר-ישראל. הם מדגימים את חשיבותו של מאגר זה ככלי מתודולוגי אמפירי בעל נתונים עדכניים ורחבים, על אוכלוסיית ארגוני החברה האזרחית בישראל. חיבור זה מדגים את הפוטנציאל הגלום באתר גיידסטאר להבנה מעמיקה ומקיפה של ממדים שונים במבנה ובפעילות של ארגונים אלה. עם זאת, ניכר כי יש עוד מקום לשיפור וטיוב הנתונים. יש חשיבות ליצירת הגדרות ברורות של מרכיבים שונים הנדרשים לדיווח על ידי הארגונים (למשל הגדרות של מהי התנדבות ומהי תרומה) על מנת להבטיח את אמינות ואחידות הדיווחים. יש גם חשיבות ביצירת הגדרות ברורות לדיווחים מקוונים מהימנים ומלאים של הארגונים על מנת שהנתונים יאפשרו ניתוח המייצג נאמנה את המציאות בשטח. אנו מקווים שעם המעבר של האתר לדיווחים מקוונים בעתיד הקרוב, ניתן יהיה להרחיב ולשפר את הנתונים הקיימים ולקיים ניתוחי-אורך של ממדים שונים בפעילות ארגוני החברה האזרחית.

6. רשימת מקורות

אלמוג-בר, מיכל ומימי אייזנשטדט (2015), 'יש לך הרגשה שאתה נתקל בקיר, ואז אין לך ברירה אלא להקים עמותה': קווים לדמותם של ארגוני שורשים בחברה האזרחית המספקים שירותי רווחה, ביטחון סוציאלי, 98, עמ' 97-128.

בן אליעזר, אורי (1999), האם מתהווה חברה אזרחית בישראל? פוליטיקה וזהות בעמותות החדשות, סוציולוגיה ישראלית, ב (1), עמ' 51-97.

גדרון, בנימין, בר, מיכל וחגי כץ (2003), המגזר השלישי בישראל: בין חברה אזרחית למדינת רווחה, הקיבוץ המאוחד.

גרינשפן, איתי (2015), תהליכי שינוי והתפתחות בתנועה הסביבתית בישראל: מאוריינטציה מדינית לחברה אזרחית ושותפויות, ביטחון סוציאלי, 98, עמ' 157-193.

זיכלינסקי, אסתר (2010), השפעת תהליכי ההפרטה החלקית והמסחור על תכונות ארגוני המגזר השלישי בישראל, ביטחון סוציאלי, 82, עמ' 79-111.

יקוביץ, אסתר ויוסף קטן (2005), מאפיינים ייחודיים של ארגונים וולונטריים: האם הם קיימים בעמותות למען הזקן?, ביטחון סוציאלי, 70, עמ' 138-158.

ישי, יעל (2003), בין גיוס לפיוס: החברה האזרחית בישראל, כרמל.

מדהלה-, שביט, אלמוג-בר, מיכל וג'וני גל (2018), עמותות בתחום הרווחה בישראל: תמונת מצב. ירושלים: המרכז לחקר החברה האזרחית והפילנתרופיה בישראל ומרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל.

קטן, יוסף (2007), הפרטה חלקית של שירותי רווחה אישיים, בתוך: אורי אבירם, ג'וני גל ויוסף קטן (עורכים), מדיניות חברתית בישראל: מגמות וסוגיות, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל, עמ' 101-130.

שמיד, הלל ונעמי שרון (2012), הפעלת יזמות חברתית-עסקית בארגונים ללא כוונת רווח והשפעתה על החזון של הארגון, על ערכיו ועל התרבות הארגונית ותהליכי הניהול הנהוגים בו. בטחון סוציאלי, 88, עמ' 31-63.

Almog-Bar, Michal (2016), Policy initiatives towards the nonprofit sector: Insights from the Israeli case, *Nonprofit Policy Forum*, 7(2), 237-256.

Anheier, Helmut K. (2004), *Civil Society: Measurement, Evaluation, Policy*, Earthscan.

Bode, Ingo (2006), Disorganized welfare mixes: Voluntary agencies and new governance regimes in Western Europe, *Journal of European Social Policy*, 16(4), 346-359.

Chambré, Susan M., and Naomi Fatt, (2002). Beyond the liability of newness: Nonprofit organizations in an emerging policy domain. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 31(4), 502–524.

Katz, Hagai and Itay Greenspan (2015), Giving in Israel: From old religious traditions to an emerging culture of philanthropy. In: Pamala Wiepking and Femida Handy (eds.), *The Palgrave handbook of global philanthropy* (pp. 316-337). Palgrave Macmillan.

Kendall, Jeremy and Marilyn Taylor (2009), On the interdependence between politics and policy in the shaping of English horizontal third sector initiative. In Benjamin Gidron and Michal Bar (eds.), *Policy initiative towards the third sector in international perspective* (pp. 189–212), Springer.

Lewis, Jane (2004), The state and the third sector in modern welfare states: Independence, instrumentality, partnership. In: Adalbert Evers and Jean-Loise Laville (eds.), *The third sector in Europe* (pp. 169–187), Edward Elgar.

Putnam, Robert D. (1993), *Making Democracy Work*, Princeton: Princeton University Press,

Salamon, Lester M. and Helmut K. Anheier (1997), Towards a common definition. In: Lester M. Salamon and Helmut K. Anheier (eds.), *Defining the nonprofit sector: A cross-national analysis*, (pp. 29-55) Manchester University Press.

Salamon, Lester M., Wojciech S. Sokolowski, Megan M. Haddock, and Helen S. Tice (2013), *The state of global civil society and volunteering*, Johns Hopkins Center for Civil Society Studies.

Schmid, Hillel (2003), Rethinking the policy of contracting out social services to non-governmental organizations, *Public Management Review*, 5(3), 308–323.